

I Van verscheidenheid naar eenheid; het landbouwkundig onderzoek in Flevoland, 1970-2010

Inleiding

Vanaf 1970 kwamen verschillende instituten en proefstations van het landbouwkundig onderzoek naar Lelystad, de stad die in 1986 hoofdstad zou worden van de nieuwe provincie Flevoland. Het ging om het Instituut voor Veevoedingsonderzoek 'Hoorn' (IVVO) in Hoorn, het Centraal Diergeneeskundig Instituut (CDI) met vestigingen in Rotterdam en Amsterdam, de proefboerderij 't Gen' van het Instituut voor Veeteeltkundig Onderzoek 'Schoonoord' (IVO) in Zeist, het Proefstation voor de Akkerbouw (PA) en het Proefstation voor de Rundveehouderij (PR) beide in Wageningen. Na een aantal reorganisaties zijn nieuwe organisaties met nieuwe namen ontstaan. IVVO, CDI, IVO, PA en PR zult u thans niet meer aantreffen in Flevoland. IVVO, CDI en IVO gingen op in het Instituut voor Dierhouderij en Diergezondheid (ID-DLO) te Lelystad. PA veranderde in Proefstation voor de Akkerbouw en de Groenteteelt in de Vollegrond (PAGV) en vervolgens in Praktijkonderzoek voor de Akkerbouw en de Vollegrondsgroenteteelt (PAV). En het PR ontwikkelde zich tot het Praktijkonderzoek voor de Rundvee-, Schapen en Paardenhouderij, dat in 2000 werd opgenomen in Praktijkonderzoek Veehouderij (PV). Maar ook deze namen zijn verdwenen. Tegenwoordig wordt gesproken over de 'Wageningse' instellingen.

Veertig jaar na de komst van de eerste landbouwkundige instellingen valt het landbouwkundig onderzoek onder Wageningen Universiteit en Researchcentrum (Wageningen UR). De instellingen die vanaf 1970 in Flevoland zijn gekomen, vielen eerst onder de Dienst voor het Landbouwkundig Onderzoek (DLO) of waren zelfstandig (PA en PR). De DLO werd in 1999 verzelfstandigd en ging vervolgens een bestuurlijke fusie aan met de Landbouwuniversiteit Wageningen. Toen pas werden alle landbouwkundige onderzoeksinstellingen in Lelystad achtereenvolgens onderdeel van de organisatie in Nederland op het terrein van landbouwkundig onderwijs en onderzoek: Wageningen UR. ID-DLO en het PV behoren nu tot de Animal Sciences Group (ASG) en PAV tot de Plant Sciences Group (PSG) van Wageningen UR.

De geschiedenis van de organisatie van het landbouwkundig onderzoek in Lelystad in de afgelopen veertig jaar is complex, maar het is vooral een verhaal van verscheidenheid naar eenheid. In dit hoofdstuk wordt verteld waarom de verschillende landbouwkundige instellingen naar Lelystad kwamen en hoe deze na verloop van tijd 'Wagenings' werden. Het begon allemaal in 1962 met Commissie 't Hart.

Commissie 't Hart en de vraag naar grond voor proefbedrijven

Na de Tweede Wereldoorlog vond er in de Nederlandse landbouw in een hoog tempo specialisatie en schaalvergroting plaats. Sicco Mansholt, die van 1945 tot 1958 minister van Landbouw en Visserij was, gaf de verhoging van de voedselproductie de hoogste prioriteit. Het traditionele gemengde boerenbedrijf maakte plaats voor veeteelt- en akkerbouwbedrijven. Akkerbouwers legden zich steeds meer toe op de teelt van groenten in de volle grond en bijna op alle terreinen werd er gemechaniseerd. Er kwamen nieuwe veerassen, veevoedermiddelen, inkuilmogelijkheden, fokkerijtechnieken en vaccins tegen dierziekten. Ook werden er nieuwe systemen voor het stallen, voeren en melken van koeien ontworpen, er kwamen nieuwe

plantenrassen en er werden nieuwe teeltsystemen ontwikkeld. Tegelijkertijd groeide de vraag naar landbouwkundig onderzoek om de nieuwigheden te onderzoeken en te beproeven. Maar de bestaande onderzoeksinstellingen waren niet in staat al deze vragen te beantwoorden, omdat de onderzoeksfaciliteiten te klein of verouderd waren en omdat er in de directe nabijheid van de instellingen geen ruimte voor uitbreiding was. Dit gold vooral voor het onderzoek met landbouwhuisdieren, zoals runderen en schapen, maar ook voor het onderzoek met nieuwe teeltsystemen.

Vooraf bij het onderzoek dat zich bezighield met de productiviteit en de gezondheid van vee, bijvoorbeeld bij rundvee en schapen, was behoefte aan meer proeffaciliteiten. Het ging daarbij om de voeding en de wijze waarop het veevoeder kon worden verbeterd, zaken die vooral bij het Instituut voor Veevoedingsonderzoek 'Hoorn' (IVVO) werden onderzocht. In 1962 stelde de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek TNO, die de minister van Landbouw en Visserij adviseerde over het landbouwkundig onderzoek, een commissie *ad hoc* voor Dierproeven in. De commissie werd voorgezeten door dr. Maarten Leendert 't Hart, hoogleraar Plantkunde aan de Landbouwhogeschool Wageningen, en bestond verder uit vertegenwoordigers van enkele landbouwkundige onderzoeksinstellingen, onder wie professor drs. A.M. Frens en ir. Hepke de Boer. Frens was directeur van het IVVO in Hoorn en Hepke de Boer was directeur van het Instituut voor Veeveeltkundig Onderzoek 'Schoonoord' (IVO) in Zeist. Ir. Freerk de Boer, destijds Rijksveeteeltconsulent voor de Veevoeding, was secretaris. De zogenaamde Commissie 't Hart had vooral tot taak om in overleg met het ministerie van Landbouw en Visserij te bekijken wat nu precies de behoeften van de onderzoeksinstellingen waren. Zij moest ook nagaan hoe hier in kon worden voorzien.

In 1963 kwam de Commissie 't Hart met haar eindrapport. De commissie was zich ervan bewust dat onderzoek met dierproeven een zeer kostbare aangelegenheid was, niet alleen qua investeringen in mensen, dieren en gebouwen, maar ook wat betreft exploitatie. In het eindrapport werd echter duidelijk gesteld dat de voorzieningen voor onderzoek met rundvee en schapen op korte termijn moesten worden uitgebreid. De instellingen die proeven deden met landbouwhuisdieren hadden vooral veel grond nodig, want de dieren moesten ook gevoerd worden. Ook moest gras onderwerp worden van onderzoek. Niet onbelangrijk was dat 't Hart 'graslandprofessor' was en, zo merkt Freerk de Boer op,

“aan graslandonderzoek werd tot die tijd betrekkelijk weinig gedaan, zeker in relatie met de dierlijke productie. Hij [’t Hart] had zelf wel een aantal graslandpercelen in Wageningen tot zijn beschikking, maar dit was kleinschalig onderzoek en op het plantaardige aspect van het grasland gericht. Er was dus geen mogelijkheid gras te evalueren en via vee tot waarde te brengen. Nodig waren grotere arealen grasland waarop grote proeven met veel vee in het grasland kon worden gedaan. Bijvoorbeeld om te onderzoeken wat de effecten op de productie van het vee [melk en vlees] zouden zijn als gras op een bepaalde manier werd geoogst of bemest.”

Op advies van de commissie besloot het ministerie van Landbouw en Visserij te gaan praten met de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP). De RIJP was belast met de ontginning en de sociaaleconomische opbouw van de IJsselmeerpolders. In 1957 was Oostelijk Flevoland drooggevalen en

hier lagen grote mogelijkheden voor de instituten van het landbouwkundig onderzoek die behoefte hadden aan meer grond.

De RIJP voerde een actief vestigingsbeleid. De dienst was al in het begin van de jaren zestig in onderhandeling over de komst naar Oostelijk Flevoland van de Christelijke Hogere Landbouwschool (CHLS) te Ede. In 1968 zou het nieuwe complex van de CHLS in Dronten officieel worden geopend door oud-minister van Landbouw en Visserij mr. B.W. Biesheuvel. Ook werkte de RIJP mee aan de vestiging van een 'Permanente Landbouw Manifestatie' in de polder. Dit was oorspronkelijk een idee van de Landbouwhogeschool Wageningen in het kader van de viering van het zevenhonderdjarig bestaan van Wageningen. Op de manifestatie zouden bezoekers kunnen aanschouwen wat Nederland op het gebied van de akkerbouw, de veeteelt, de tuinbouw, de bloementeel en het pluimvee te bieden had. Voor de realisatie van de permanente landbouwmanifestatie was een terrein nodig van ruim honderd hectare. Omdat deze ruimte in Wageningen niet voorhanden was, werd uitgeweken naar Oostelijk Flevoland. In 1971 werd de Flevohof bij Biddinghuizen geopend door HKH prinses Beatrix en prins Claus.

Uiteraard wilde de RIJP graag meewerken aan de vestiging van de instellingen van het landbouwkundig onderzoek in de polder. De komst van de onderzoeksinstituten zou Oostelijk Flevoland tot hét centrum van de Nederlandse landbouw maken. Bovendien zou de komst van de landbouwkundige onderzoekers leiden tot een meer gevarieerde samenstelling van de polderbevolking. De RIJP had, zo vertelt Freerk de Boer,

“behoefte aan het binnenhalen van andere segmenten van de Nederlandse bevolking dan boeren en ambtenaren [van de RIJP]. Zij hebben toen tegen het ministerie van Landbouw en Visserij gezegd: ‘Wij hebben wel grond. Als jullie met die instituten op de huidige locaties klem zitten, overweeg dan eens om bij ons te komen! Dan geven wij jullie een hoeveelheid grond, waar jullie je instituten en proefwerkzaamheden kunnen opzetten.’”

In 1968 ging minister van Landbouw en Visserij ir. P.J. Lardinois akkoord met de toewijzing van gronden in Oostelijk Flevoland aan het Centraal Diergeneeskundig Instituut (CDI), het Instituut voor Veevoedingsonderzoek (IVVO), het Instituut voor Veeteeltkundig Onderzoek 'Schoonoord' (IVO) en het Proefstation voor Akker- en Weidebouw in Wageningen (PAW). Waar hielden deze grondvragende instellingen zich mee bezig en wat waren hun problemen?

De grondvragende instellingen

Instituut voor Veevoedingsonderzoek 'Hoorn' (IVVO)

Het Instituut voor Veevoedingsonderzoek 'Hoorn' (IVVO) was een oude en gerenommeerde onderzoeksinstituten. Het was in 1890 gesticht als één van de vijf Rijkslandbouwproefstations die een antwoord waren op de ernstige crisis waarin de Nederlandse landbouw aan het eind van de negentiende eeuw verkeerde. De landbouw in Nederland was onvoldoende ontwikkeld en bij de boeren was een groot gebrek aan vakkennis. Om de crisis te bezweren nam de regering de zorg voor het onderwijs, de voorlichting en het onderzoek op zich. Voor het onderwijs kwamen er rijkslandbouwscholen en voor de voorlichting aan de boeren werden rijkslandbouwconsulenten benoemd. Om het onderzoek ten behoeve van de boeren mogelijk te maken werden rijkslandbouwproefstations opgericht. Dit was het begin van het zogenaamde OVO-drieluik (Onderwijs, Voorlichting en Onderzoek) dat tot ver in de twintigste eeuw het fundament zou vormen voor het succes van de Nederlandse landbouw op de wereldmarkt. Op deze manier stimuleerde en faciliteerde de overheid meer dan een eeuw lang de landbouw en de Flevolandse instituten hebben daarin een belangrijke rol vervuld.

Het Rijkslandbouwproefstation in Hoorn deed aanvankelijk onderzoek naar zuivelbereiding en veevoeding. Zo werd hier al in 1907 de eerste melkmachine in Nederland beproefd. Deze machine werd met handkracht aangedreven en leverde geen goed resultaat op. Daarna werden verschillende melkmachines beproefd, waarvan de meesten al werkten met zuigkracht door vacuüm. Het Rijkslandbouwproefstation werd in 1957 een ministeriële stichting en kreeg een nieuwe naam: Instituut voor Veevoedingsonderzoek 'Hoorn' (IVVO). Centraal stond voortaan het onderzoek naar veevoeder en de effecten daarvan op de melk- en de vleesproductie.

In Hoorn vond zeer geavanceerd onderzoek plaats en het instituut stond internationaal goed aangeschreven. Zo werd er uitgebreid onderzoek gedaan naar de voederwaarde van hooi en kuil om veehouders te stimuleren het hooi voor de koeien in de winter te vervangen door kuilgras. Ook werd onderzoek gedaan naar het gebruik van krachtvoer als bijvoer naast gras of hooi. Krachtvoer was goedkoop, want het werd gemaakt van allerlei nevenproducten uit de tropen, zoals sojaschroot, grondstoffen die voor de menselijke consumptie ongeschikt waren, maar wel veel eiwit bevatten. Mede door het onderzoek van het IVVO steeg de productiviteit in de melkveehouderij. In het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw produceerde een melkkoe gemiddeld bijna vierduizend liter in driehonderd dagen (lactatieperiode). Dertig jaar later gaven de koeien al ruim vijfduizend liter. Ook werd in Hoorn onderzocht wat er zich binnen in een koe, in de pens, afspeelde. Om er achter te komen wat er met het verteerde voer (met de producten die vanuit de darm in het bloed waren opgenomen) in een dier gebeurde, werd de stofwisseling van dieren gemeten. In Hoorn werd dit onderzoek nog in de stallen uitgevoerd. Later, in Lelystad, zou deze onderzoeksmethode worden geperfectioneerd door het gebruik van respiratiekamers.

Vanwege de snelle ontwikkeling van de Nederlandse landbouw na de Tweede Wereldoorlog raakten de

onderzoeksfaciliteiten in Hoorn verouderd en werd het instituut overvraagd. Freerk de Boer, die van 1965 tot 1985 directeur was van het IVVO, vertelt over de toestand in Hoorn in de jaren zestig van de vorige eeuw:

“Men moest voor de toen geldende onderzoekbehoefte met meer vee kunnen werken. In Hoorn hadden wij een stal voor vijftig à zestig koeien, een varkensstal met tien à vijftien hokken met elk vier of vijf varkens. Dit waren mogelijkheden die ver onder de wensen van toen bleven. Bovendien hadden we in Hoorn ook een versnipperd areaal grasland dat jaarlijkse varieerde van twintig tot dertig hectare.”

Elke herfst moest er voor het houden van proeven koeien worden aangekocht. Volgens dr. ir. Ynze van der Honing, die De Boer in 1985 als directeur van het IVVO opvolgde, zaten er telkens wel een paar kneuzen bij: “Daar was altijd ellende mee en het IVVO wilde daarvan af. Bovendien wilde de gemeente Hoorn het hele bedrijf uit de stad weg hebben.” De onderzoeksfaciliteiten moesten dringend worden gemoderniseerd en ook was er steeds meer behoefte aan

graslandonderzoek. Aangezien er in de nabije omgeving van Hoorn niet kon worden uitgebreid en de gemeente Hoorn het terrein van het IVVO graag wilde gebruiken voor stadsuitbreiding, moest er naar een nieuwe vestigingsplaats worden omgekeken.

Instituut voor Veeteeltkundig Onderzoek 'Schoonoord' (IVO)

Kort na de Tweede Wereldoorlog kwam er belangstelling voor de invloed van stofwisselings- en voortplantingsprocessen op de dierlijke productie van melk en vlees. Om de werking van natuurlijke hormonen in het dier en de mogelijkheden van kunstmatige inseminatie (KI) nader te bestuderen werden in 1946 twee werkgroepen opgericht: een Werkgroep voor Endocrinologisch Onderzoek bij Landbouwhuisdieren en een Werkgroep voor Kunstmatige Inseminatie. Het onderzoek van de beide werkgroepen stond onder leiding van dr. Johannes Jacobus van Duyvené de Wit van het Zoölogisch Laboratorium van de Rijksuniversiteit van Utrecht. In 1950 werden de beide werkgroepen samengevoegd tot de Werkgroep voor Veeteeltkundige Onderzoekingen van TNO en twee jaar later, in 1952, werd deze werkgroep omgezet in het Instituut voor Veeteeltkundig Onderzoek (IVO).

Het IVO hoorde bij de Landbouworganisatie voor Toegepast-Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO). TNO was in 1932 opgericht met de bedoeling dat de wetenschap en het bedrijfsleven binnen deze organisatie samen het onderzoek in Nederland dienstbaar zouden maken aan het algemeen belang. Alle instituten voor landbouwkundig onderzoek zouden worden ondergebracht bij de Landbouworganisatie TNO die in 1943 was opgericht. Maar de overheid wilde haar onderzoekstaken niet aan een onafhankelijke onderzoeksorganisatie afstaan. Daarom werd in 1957 de Landbouworganisatie TNO opgeheven. Tevens werden de onderzoeksinstituten van het ministerie van Landbouw en Visserij en TNO, waaronder het IVVO en het IVO, omgezet in ministeriële stichtingen en voortaan bestuurd door vertegenwoordigers van het ministerie, het bedrijfsleven en de wetenschap. De minister zou zich aangaande het landbouwkundig onderzoek laten adviseren door de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek TNO.

Het IVO initieerde veel nieuw onderzoek, maar had lange tijd niet de beschikking over eigen onderzoeksfaciliteiten. Het werkte veel samen met de Faculteit der Diergeneeskunde van de Rijksuniversiteit Utrecht en de provinciale Gezondheidsdiensten voor Dieren. Ook had het instituut nauwelijks enige stalruimte voor proefdieren. In 1953 bezat het instituut zes stieren die werden gebruikt voor onderzoek op het terrein van de kunstmatige inseminatie, en één paar koeien. Prof. dr. ir. Rommert Politiek, die in 1957 als jong onderzoeker bij het IVO kwam werken, vertelt:

“Ik ben begonnen bij het IVO in Utrecht bij ir. Hepke de Boer, maar het IVO had destijds helemaal geen proefbedrijf. Ze hadden daar bij de universiteit een oud huis en daar werd onderzoek gedaan onder andere op het gebied van KI. Sjoerd Brandsma, de melkmachinedeskundige, en ik zaten op één kamer. De Boer was druk bezig om in Zeist een echt instituut te krijgen. En bij dat instituut hoorde een proefbedrijf. Die combinatie van onderzoeksinstituten met proefboerderijen is in Nederland het begin geweest van de moderne melkveehouderij zoals die er nu uitziet.”

In de benarde situatie kwam langzamerhand verbetering. In 1954 werd het landgoed 'Schoonoord' bij Zeist aangekocht en hier werd vier jaar later proefboerderij 'De Bunzing' voor rundveeonderzoek geopend. Vijf jaar later, in 1963, kon het IVO op het landgoed een geheel nieuw gebouw met kantoorruimte en laboratoria in gebruik nemen. In 1966 kwam in Maartensdijk het proefbe

drijf 'De Bantham' voor varkensonderzoek gereed.

In de jaren zestig ontwikkelde zich bij het IVO het plan om op het terrein van selectie en fokkerij grootschalige en langlopende proeven te doen bij runderen en schapen. Dit was in Zeist niet mogelijk. Er was behoefte aan een proefboerderij, zo vertelt dr. ir. Kor Oldenbroek, die in 1973 als onderzoeker bij het IVO kwam:

“Het instituut stond in Zeist en naast het instituut was een relatief klein proefboerderijtje van ongeveer twintig hectare. Daar werd veel onderzoek gedaan naar de melkwinningstechnieken bij koeien, maar tegelijkertijd werd er ook onderzoek gedaan op het gebied van rundvleesproductie. Dit gebeurde op kleine schaal. Voor het doen van proeven, zoals het vergelijken van rassen van melkkoeien en het op grote schaal uitvoeren van onderzoek naar rundvleesproductie (wat is nu een goed rantsoen, wat is het beste ras voor vleesproductie, etc.), waren veel grotere aantallen vee nodig. Dat was de belangrijkste reden voor het IVO om een aanvraag te doen voor het stichten van een proefboerderij in Lelystad. Ook wilden het IVO onderzoek naar schapenrassen doen. De proefboerderij moest dus drie takken krijgen: melkvee, vleesvee en schapen.”

Centraal Diergeneeskundig Instituut (CDI)

De geschiedenis van het CDI gaat terug tot het begin van de twintigste eeuw. Rond 1900 was er in Nederland nauwelijks enige kennis over de bestrijding van besmettelijke veeziekten, hoewel deze voor de veehouders ieder jaar een behoorlijke schadepost vormden.

Dr. Jan Poels, die in 1893 districtsveearts van Rotterdam was geworden, interesseerde zich voor deze problematiek en deed aanvankelijk uit eigen middelen onderzoek naar veeziekten. In 1897 kreeg Poels van de Nederlandse regering opdracht de zogenaamde kalverziekte te bestuderen. Drie jaar later vroeg de regering hem zich ook bezig te houden met de varkensziekte. Dit leidde in 1904 tot de oprichting van de Rijksseruminrichting (RSI) in Rotterdam dat tot doel had entstoffen te produceren en beschikbaar te stellen om veeziekten te voorkomen of te genezen. De RSI was het eerste instituut van zijn soort in Europa. Voor de huisvesting van de RSI werden aanvankelijk gebouwen gehuurd in Rotterdam en Hillegersberg. In 1931 werd in de polder Oud-Mathenesse bij Rotterdam een nieuw gebouwencomplex in gebruik genomen.

In het nieuwe gebouw van de RSI in Rotterdam was ook het Staatsveeartsenijkundig Onderzoekingsinstituut (SVOI) ondergebracht. Dit instituut stond onder leiding van dr. Herman Salomon Frenkel en was in 1929 opgericht speciaal voor de bestrijding van de mond- en klauwzeer (MKZ). Met MKZ besmette koeien krijgen grote blaren aan bek en klauwen, ze worden kreupel en kunnen er aan dood gaan. Het isoleren, slachten en vernietigen van zieke dieren was niet afdoende voor de bestrijding van deze uiterst besmettelijke ziekte. Wel was er in Duitsland een vaccin tegen MKZ ontwikkeld, maar de bereiding van dit vaccin was zeer omslachtig en er konden maar kleine hoeveelheden worden gemaakt. Bovendien was de kans op ontsnapping van het virus uit het laboratorium zeer groot. Eind jaren dertig begon Frenkel met het ontwikkelen van een meer efficiënte methode voor de productie van vaccin tegen MKZ. Het vaccin werd in grote kweekvaten en onder specifieke condities op industriële wijze geproduceerd. De ruimtelijke voorzieningen voor het doen van onderzoek waren in Rotterdam echter onvoldoende, omdat verspreiding van MKZ niet kon worden voorkomen. Al bij de oprichting van het SVOI was het de bedoeling geweest dat het een eigen onderkomen zou krijgen, maar dit werd pas in 1942 gerealiseerd. Toen nam het SVOI zijn intrek in een nieuw gebouw in het Amsterdamse havengebied op Kattenburg.

In 1957 werden RSI en SVOI organisatorisch samengevoegd in het Centraal Diergeneeskundig Instituut (CDI). Het CDI werd geleid door algemeen directeur dr. L. Hoedemaker. Hij hield kantoor in Scheveningen. De beide afdelingen hielden echter elk een eigen directeur: drs. G.M. van Waveren in Rotterdam en prof. dr. J.G. van Bekkum in Amsterdam. Wel kreeg het CDI in 1960 de beschikking over het toeleveringsbedrijf 'Houdringe' in De Bilt voor de levering van dieren die vrij waren van ziektekiemen. De dieren waren bestemd voor de vestiging in Rotterdam. Amsterdam maakte gebruik van runderen uit Ierland. De reden daarvoor was dat de MKZ-vaccinatie van rundvee in 1953 verplicht werd in Nederland en dat MKZ niet meer in deze dieren op te wekken is. Om de vaccins toch te kunnen testen werden MKZ-gevoelige runderen uit Ierland gehaald. Dit werd gedaan in stallen die gehuurd werden op de veemarkt en

van het Gemeentelijk Abattoir in Amsterdam-Oost, waar de dieren na afloop van de proeven ook werden geslacht.

In de jaren zestig voldeed het gebouwencomplex in Amsterdam niet langer aan de eisen die aan het virologisch onderzoek werden gesteld. Het grootste probleem was dat de mogelijke verspreiding van het MKZ-virus vanuit het complex niet volledig kon worden voorkomen. “Het lab in Amsterdam was onvoldoende geïsoleerd,” zo vertelt Jaap van Bekkum, destijds directeur van de afdeling Amsterdam: “Op een gegeven moment was Nederland dankzij de verplichte inenting van het rundvee vrij van mond-en-klauwzeer. Er deden zich alleen nog enkele gevallen voor langs de grens en verder in de buurt van Amsterdam.” Het laboratorium in Amsterdam moest beter worden beveiligd. En vanwege het grote gebrek aan ruimte vormde de fusie van RSI en SVOI een extra aanleiding om naar een nieuwe vestigingsplaats om te zien. Het CDI was vooral op zoek naar een plek voor een veilig laboratorium en bedrijfsgebouwen met land voor het houden van vee.

In 1962 vond algemeen directeur Hoedemaker de oplossing voor het huisvestingsprobleem: de IJsselmeerpolders. In 1962 werden de eerste contacten gelegd met de Directie van de Wieringermeer. De Directie van de Wieringermeer – in 1963 omgezet in de RIJP – was in 1957 begonnen met de ontginning en inrichting van Oostelijk Flevoland. Het CDI had vijfhonderd hectare grond nodig voor laboratoria, stallen, een proefboerderij en een toeleveringsbedrijf voor proefdieren. In 1966 stelde de toenmalige minister van Landbouw en Visserij, mr. B.W. Biesheuvel, geld beschikbaar voor de nieuwbouw van de afdeling Amsterdam van het CDI aan de Houtribweg in Lelystad. Jaap van Bekkum herinnert zich zijn eerste bezoek aan zijn toekomstige arbeidsplaats:

“De eerste keer dat ik hier kwam was met Laurens Hoedemaker. We waren toen in Zwolle [het kantoor van de RIJP] geweest. Toen zijn we gaan kijken naar waar het terrein was wat ons mogelijk toegewezen zou worden. Daar konden we niet komen! Ik herinner me wel dat we langs de Houtribweg reden en dat daar nog mannen van de Genie bezig waren een vliegtuigwrak uit het riet te halen.”

Proefstation voor Akker- en Weidebouw (PAW)

Het Proefstation voor Akker- en Weidebouw in Wageningen (PAW) ontstond in 1956 uit het Centraal Instituut voor Landbouwkundig Onderzoek (CILO). Het CILO was in 1939 in Wageningen opgericht en coördineerde het praktijkonderzoek voor de akker- en weidebouw. Dat onderzoek werd verricht op de tientallen proefboerderijen die door heel Nederland verspreid lagen. Destijds lag de bestaansreden van de proefboerderijen vooral in de mogelijkheid om onder verschillende lokale omstandigheden praktisch gericht onderzoek te doen. Op die manier kon rekening worden gehouden met de specifieke grondsoort (kleigrond, zandgrond, veengrond en löss) en met de regionale verschillen binnen deze grondsoort. In 1956 werd het CILO opgeheven. Dit gebeurde in een fase van de Nederlandse landbouw waarin schaalvergroting en mechanisatie steeds meer gezien werden als middelen om de Nederlandse landbouwproductie te vergroten. Een deel van de taken van het CILO ging over naar het nieuwe Proefstation voor Akker- en Weidebouw (PAW) in Wageningen. Het PAW had, zo vertelt Freerk de Boer, vooral tot doel “de opschaling van boerenbedrijven naar grotere eenheden te begeleiden. Veel van die kleine boerenbedrijfjes zijn toen verdwenen en bestaande bedrijven werden als maar groter.”

Het PAW week in zijn taakstelling en activiteiten duidelijk af van instituten als IVVO en IVO. Deze instituten deden veel meer fundamenteel onderzoek en waren meestal op één bepaald terrein actief, zoals voeding of fokkerij. Het onderzoek bij het PAW hield zich echter bezig met de problemen in de praktijk van het landbouwbedrijf. “Het ging om onderzoek in bedrijfsverband onder praktijkomstandigheden,” zo vertelt ir. Sije Schukking, die meer dan 35 jaar nauw betrokken is geweest bij de werkzaamheden van het proefstation. Het PAW was eigenlijk de spil in het OVO-drieluik, want het beschikte via de voorlichting, zo vertelt Henk van Dijk die vanaf 1963 als voorlichter werkzaam was bij het PAW, over “een geweldig netwerk”. De landbouwconsulenten signaleerden voor de onderzoekers de problemen waarmee de boeren in de praktijk te maken hadden en brachten de uitkomsten van het onderzoek van het PAW over naar de praktijk. Van Dijk: “Dat liep als een trein!” De consulenten waren meestal ook verbonden aan een regionale proefboerderij. Er waren ongeveer twintig regionale consulenten in Nederland. Daarnaast waren er ook de zogenaamde consulenten in algemene dienst (de CAD’s). Zij traden vooral op als intermediair tussen de regionale consulenten en de instellingen van het landbouwkundig onderzoek. Ze vielen onder de

Directie Veehouderij en Zuivel of de Directie Akker- en Tuinbouw van het ministerie van Landbouw en Visserij en hun hoofdtaak bestond vooral uit het uitdragen van het overheidsbeleid. De CAD's waren meestal verbonden aan een onderzoeksinstituut, zoals het PAW, en gaven adviezen op bepaalde vakgebieden, zoals bodem en bemesting, boerderijbouw, granen en peulvruchten, plantenziekten en weide- en voederbouw.

In 1962 kreeg het PAW de beschikking over een eigen melkveeproefbedrijf bij Millingen aan de Rijn, de 'C.R. Waiboerhoeve'. Jaarlijks werden er op de Waiboerhoeve naast de excursies van boerengroepen open dagen georganiseerd. Maar omdat het grasland in een uiterwaard lag en de open dagen meestal in de wintermaanden werden gehouden, kreeg het proefstation vaak commentaar van de boeren. "Is dit nu de toekomst?!" zo vertelt Van Dijk, "was een vaak gehoord commentaar. Het was er altijd winderig. De koeien liepen in open stallen in de buitenlucht en zagen er niet altijd even schoon en vrolijk uit." De Waiboerhoeve was uniek in zijn soort. Het praktijkonderzoek betrof alle aspecten van de rundveehouderij, zoals de stalling, mechanisatie, veevoeding, veredeling van grassen, fokkerij van runderen en de conservering van gras, die in bedrijfsverband bestudeerd werden. Belangrijk was dat nergens anders complete bedrijfssystemen met elkaar vergeleken konden worden. Zo waren er op de Waiboerhoeve naast de traditionele Hollandse grupstal, ook de modernere potstal en de nieuwe ligboxenstal te zien. Voor de ontwikkeling en het testen van stalsystemen op de Waiboerhoeve werd het PAW ondersteund door specialisten van de instituten, zoals de onderzoekers en hun assistenten van het IVVO, IVO, IBVL (Instituut voor de Bewaring en Verwerking van Landbouwprodukten) en ILR (Instituut voor Landbouwmechanisatie en Rationalisatie).

Op de Waiboerhoeve werd niet alleen rekening gehouden met nieuwe technische ontwikkelingen, maar ook met de schaalvergroting in de veehouderij. Het gemiddelde in Nederland lag begin jaren zestig op tien à vijftien koeien per man, maar op de Waiboerhoeve werd in de verschillende bedrijfssystemen standaard uitgegaan van dertig koeien per man. Dit aantal werd destijds voor de nabije toekomst nodig geacht voor een rendabel gezinsbedrijf. Maar niet lang na de opening van de Waiboerhoeve voldeed de proefboerderij niet meer aan de eisen van de tijd. Er was geen sprake meer van een optimale opzet, nadat de oude potstallen waren omgebouwd tot ligboxenstallen. Bovendien bevond het grasland van de Waiboerhoeve zich in een uiterwaard en liep het regelmatig onder water. Er moest een groter bedrijf komen met meer ruimte. Dus toen het pachtcontract moest worden verlengd, werd al gauw de bouw van een nieuwe proefboerderij overwogen. "Als je het bedrijf nieuw bouwt, dan ga je het veel anders aanpakken," zo was volgens Schukking destijds het gevoel. En, zo voegt Van Dijk eraan toe, "waar kon dat gemakkelijker worden gerealiseerd dan in de nieuwe polder waar alles mogelijk was!"

Maar voordat het zover was werd het PAW in 1970 gesplitst in het Proefstation voor de Akkerbouw (PA) en het Proefstation voor de Rundveehouderij (PR). "Dit was een logische stap," zo meent ir. Mannes Heuver

die in de jaren negentig directeur was van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO), “want de melkveehouderij en de akkerbouw begonnen zich steeds meer te ontwikkelen als aparte bedrijven ten koste van het gemengde bedrijf.” Daarom werd besloten de beide proefstations in Oostelijk Flevoland te vestigen en elk te voorzien van een eigen proefboerderij. Dit maakte de toepassing van nieuwe bedrijfssystemen mogelijk.

De voorbereidingen in Lelystad

De landbouwkundige onderzoeksinstituten zouden in Lelystad komen. In de besprekingen tussen het ministerie van Landbouw en Visserij en de RIJP was enig gesteggel over waar de kantoren nu precies moesten komen. Wel stond vast dat de proefbedrijven in het nog lege agrarische gebied tussen Lelystad en Dronten zouden worden gebouwd. Dit was afgesproken tussen het ministerie van Landbouw en Visserij en de RIJP.

Freerk de Boer:

“Uit die contacten volgde dat wij bij Lelystad een aantal kavels kregen toegewezen. Ik ben hier destijds met mijn naamgenoot van het IVO ir. Hepke de Boer geweest: ‘Hier komen wij en daar komen jullie!’ ‘Ja, daar komen wij!’ Het zag er uit als een maanlandschap. De bodem was een meter diep geploegd, aan weerszijden van de Runderweg. Wij hebben met de Rijksdienst geen gesprek gevoerd over de keuze van de percelen. Nee, zo ging dat niet. Ik herinner me niet dat we zelf konden bepalen waar we wilden zitten.”

Maar om de gebouwen van de proefbedrijven, zo vertelt De Boer, “moesten wel bomen komen, zodat ze niet al te zichtbaar werden. Ze mochten niet vlak aan de weg staan. Dat is nu ook zo.” Onenigheid was er echter over de plaatsing van de kantoren en laboratoria van de onderzoeksinstituten. De RIJP wilde deze in Lelystad hebben. “Men wilde graag dat er zoveel mogelijk mensen in de plaats Lelystad zouden komen werken en wonen,” vertelt De Boer. “Er moesten qua opleiding verschillende categorieën mensen naar Lelystad komen, want de RIJP streefde naar een gevarieerde samenstelling van de inwoners van de jonge stad Lelystad. Daarom vond men het geweldig dat het ministerie van Landbouw de instituten naar Lelystad over wilde brengen.” Maar de onderzoekers – en ze werden hierin gesteund door het ministerie – wilden dicht bij de proefboerderijen zitten. En dat is ook gebeurd.

De minister van Landbouw en Visserij ging in 1968 akkoord met de toewijzing van de gronden in Oostelijk Flevoland aan de landbouwkundige onderzoeksinstituten. De onderzoeksinstituten zouden ten oosten van Lelystad ruim 1.100 hectare krijgen. Bij het IVVO ging het om de komst van een rundveebedrijf, een schapenbedrijf, een varkensbedrijf, een vleeskalverbedrijf en een stofwisselingshal met een totale oppervlakte van ongeveer tweehonderd hectare. Het Proefstation voor de Rundveehouderij (PR) zou voor de ontwikkeling en toetsing van nieuwe bedrijfssystemen in de rundveehouderij 206 hectare krijgen. Het Proefstation voor de Akkerbouw (PA) kreeg voor de aanleg van proefvelden de beschikking over een proefbedrijf van 195 hectare. Dan zouden er ook nog proefvelden komen van de Stichting voor Plantenverdeling (SVP) met een totale oppervlakte van 91 hectare. Het CDI zou uit twee delen bestaan: een toeleveringsbedrijf van 125 hectare met ziektevrrije fokdieren in ongeveer veertien units van dertig dieren en een laboratorium van zestig hectare voor parasitologie, urologie en bacteriologie. Het IVO zou voor het fokkerijonderzoek bij rundvee en schapen een grote proefboerderij van 250 hectare krijgen. Het ging in totaal om ongeveer 225 arbeidsplaatsen. Maar niet alles zou mee over gaan naar Oostelijk Flevoland.

De landbouwkundige onderzoeksinstituten en de beide proefstations zouden in hun geheel overgaan naar Lelystad. Een uitzondering vormde echter het IVO want dat wilde in Lelystad alleen een proefboerderij. Het was aanvankelijk wel de bedoeling geweest het IVO in zijn geheel naar Lelystad te verhuizen, maar, zo vertelt Oldenbroek,

“dat wilde onze directeur absoluut niet! Hij had een veterinaire achtergrond. De Faculteit der Diergeneeskunde lag op een steenworp afstand van het IVO. Het IVO lag aan de zuidwestelijke kant van Zeist en je kon letterlijk op de fiets naar de faculteit rijden. Hij had daar zijn contacten en er werd ook heel veel door het IVO samengewerkt met de Faculteit der Diergeneeskunde. Hij heeft mij toen als standplaats Lelystad gegeven met de opdracht om hier enerzijds het rundveeonderzoek op te zetten en anderzijds contacten te leggen met de andere instituten die in Lelystad zaten of zouden komen om – zo zei hij er in een slotzin achter aan – ‘zo te voorkomen dat wij allemaal naar Lelystad moeten!’”

Het IVO bleef dus voorlopig nog op het hoofdkantoor in Zeist. Pas bij de totstandkoming van ID-DLO in 1994 zouden de stafmedewerkers, onderzoekers en ander personeel van het IVO naar Lelystad komen.

Het voor het onderzoek geschikt maken van het grasland en de inrichting van de grootschalige proefbedrijven in Lelystad werden toevertrouwd aan een zogenaamde club van bedrijfsingenieurs. Deze club was in 1968 ingesteld en bestond uit dr. ir. E.G. Kloosterman van de Landbouwhogeschool Wageningen, ing. C. van Bruggen van de Waiboerhoeve in Millingen aan de Rijn en ir. L.P. Arendz namens IVVO en IVO.

Kloosterman zou bedrijfsingenieur worden van het 247 hectare grote Proefbedrijf Flevoland van de Landbouwhogeschool Wageningen, dat op 1 november 1968 ten oosten van Swifterbant van start zou gaan. Ook

de Landbouwhogeschool had behoefte aan een groter proefbedrijf, zo vertelt emeritus hoogleraar Rommert Politiek, die in 1960 lector in Wageningen was geworden:

“In Wageningen hadden we een oude boerderij met dertig koeien, maar met dertig koeien kun je niet veel beginnen. Ik heb toen – samen met nog vier collega’s – een groot proefbedrijf aangevraagd in Flevoland. Het proefbedrijf kwam bij Swifterbant en werd later de Ir. A.P. Minderhoudhoeve genoemd. Kort daarna zijn ook de instituten gekomen en hebben zich in Lelystad gevestigd.”

De Minderhoudhoeve was feitelijk de eerste ‘Wageningse’ instelling die naar Flevoland kwam. Het proefbedrijf was vernoemd naar ir. A.P. Minderhoud, de voormalige directeur van de RIJP en landdrost van het openbaar lichaam Zuidelijk IJsselmeerpolders (ZIJP), die van 1963 tot 1970 voorzitter was van het Bestuur van de Landbouwhogeschool in Wageningen.

De club van ingenieurs werd bijgestaan door mensen van het Instituut voor Landbouwbedrijfsgebouwen (ILB) en de Technisch-Fysische Dienst voor de Landbouw (TFDL) in Wageningen. Zo werd onder meer nagedacht over de omvang van de stallen. Voor de proefboerderij van het IVO werd uiteindelijk gekozen voor een stalruimte voor 240 volwassen koeien. Dit waren in wezen vier stallen van elk zestig plekken, zodat er vergelijkende proeven konden worden uitgevoerd. Het jongvee van ’t Gen werd opgefokt door het IVVO en participeerde daar in opfokproeven.

Een ander wezenlijk onderwerp waarvoor de club van bedrijfsingenieurs een oplossing moesten vinden was, zo vertelt Gert Kolstee, één van de allereerste medewerkers van het IVO in Lelystad,

“waar in hemelsnaam al die mest naar toe moest, want veel koeien en veel schapen geven veel mest! Ik zal nooit vergeten dat in één van die rapporten die ik nog altijd bewaard heb, de volgende optie vermeld stond: de proefboerderij ligt met de achterkant aan de Lage Vaart. Om de mest kwijt te worden, zou je daar een grote dekschuit neer kunnen leggen. Je kiept daar die mest in en daarmee ga je gewoon over water de Noordzee op. Als je vier kilometer uit de kust bent, kun je die mest lozen! Als je dit nu in de tegenwoordige tijd zou voorstellen, dan kom je denk ik in het gevang! Maar toen was het een optie!”

Er werd gekozen voor bovengrondse opslag in silo’s en een gescheiden systeem van gieropslag en vaste mest. De proefbedrijven van het IVVO en het IVO hadden vergelijkbare stalinrichtingen en op beide bedrijven kwam een gescheiden mestbewaringssysteem. “Ik weet niet wat precies de motivatie

is geweest,” vertelt Kolstee, “want toen was er toch al de opkomst van de ligboxenstallen waar je een drijfmeststelsel had. Ons systeem bood wel de mogelijkheid om de koeien lekker dik in het stro te leggen. Dat was voor representatie en bezoek van buiten wat appetijtelijker in de aanblik.”

Ten aanzien van de veestapel en het weidegebruik zou er door de verschillende instituten weinig worden samengewerkt, omdat elk instituut zo zijn eigen onderzoeksopdracht had. Freerk de Boer:

“Er moesten verschillende onderzoeken met vee worden gedaan. Het IVO deed fokproeven met grote groepen koeien, die grasland als voedselbron nodig hadden. Maar bij het IVVO was voer een onderwerp van onderzoek met grote groepen vee. Het CDI, dat veterinaire proeven deed, heeft voer nodig voor zijn eigen grote veestapel. Maar die veestapel mocht niet in contact komen met andere. Daarom hadden de instellingen hun eigen grond nodig. Dat was bij de Waiboerhoeve ook het geval. De Waiboerhoeve had het onderzoek naar bedrijfssystemen en daarin paste geen fundamenteel onderzoek. De samenwerkingsmogelijkheden waren om verschillende redenen beperkt.

De komst van de instituten

Het eerste landbouwkundige onderzoeksinstituut dat in Lelystad ging bouwen, was het CDI. Op 17 januari 1967 ging aan de Houtribweg de eerste paal voor de afdeling Virologie van het CDI de grond in. Het gebouw, dat in 1972 in gebruik werd genomen, was een zogenaamd *high containment unit*, speciaal ontworpen voor onderzoek naar MKZ en de productie van vaccins. Zo wordt alle lucht gefilterd uit de ruimten waar met het MKZ-virus wordt gewerkt. Van Bekkum: “Dat doe je door de lucht af te zuigen en om zeker te zijn dat het niet door de deuropeningen naar buiten gaat, zo creëer je onderdruk. Dus die hele ruimte heeft een geringe onderdruk van een aantal millimeters kwik om te verzekeren dat de lucht die er uit gaat via de ventilatoren door de filters gezogen wordt.” Om besmetting te voorkomen mochten er binnen een straal van drie kilometer rond het nieuwe instituut geen mond-en-klauwzeergevoelige dieren worden gehouden.

Ook de eerste kantoorgebouwen die in Lelystad in gebruik werden genomen, waren van het CDI. Om in Rotterdam ruimte te winnen, werd in 1969 op een kavel aan de Edelhertweg bij Lelystad begonnen met de bouw van enkele tijdelijke onderkomens voor de afdeling Parasitologie. De gebouwen werden op 2 november 1970 zonder enig vlagvertoon in gebruik genomen. Pas in 1978 zou aan de Edelhertweg worden begonnen met de bouw van het enorme hoofdcomplex van het CDI, bestaande uit kantoren, de faciliteiten voor de Rotterdamse afdeling van het CDI en het toeleveringsbedrijf. In

het toeleveringsbedrijf werden dieren, zoals koeien, varkens, schapen, kippen, cavia's en konijnen, *specified pathogen free* (SPF) gefokt, dat wil zeggen dat ze vrij van bepaalde nauwkeurig omschreven ziektekiemen werden groot gebracht om ze later in te kunnen zetten voor het testen van vaccins. Op 4 oktober 1982 werd dit gebouwencomplex in gebruik genomen en hiermee was de verhuizing van het CDI naar Lelystad voltooid. Het gebouwencomplex aan de Edelhertweg zou overigens later de hoofdvestiging van Animal Sciences Group van Wageningen UR worden.

Het IVVO werd in zijn geheel overgeplaatst van Hoorn naar Lelystad. In 1970 werd aan de noordkant van de Runderweg begonnen met de bouw van een proefboerderij die in 1974 in gebruik werd genomen. Voor de verterings- en stofwisselingsproeven werd een apart gebouw gesticht. Het kantoor en het laboratorium werden in semipermanent gebouwen gehuisvest. In 1977 was de verhuizing van Hoorn naar Lelystad gereed en kon het kantoor van het IVVO in Hoorn worden gesloten. In 1979 brandde het laboratorium in Lelystad af en werd twee jaar later vervangen door een permanent modern laboratorium. Later kwam er ook een permanent kantoorgebouw.

Het IVO kreeg in Oostelijk Flevoland een proefboerderij die vanwege het fokkerijonderzoek de toepasselijke naam 't Gen kreeg. Het voorbereidende werk werd gedaan door Gert Kolstee en zijn collega Germ Visser. Dit werk bestond, aldus Kolstee, uit "gras maaien, gras maaien, gras maaien! En als je dat af had dan ging je gras maaien, gras maaien, gras maaien. Onvoorstelbare oppervlakten gras, maar een prachtige tijd!" De proefboerderij kwam aan de zuidkant van de Runderweg en werd in 1974 feestelijk geopend. Tot die tijd werd – samen met de mensen van de Waiboerhoeve die ook nog gebouwd moest worden – gebruik gemaakt van gebouwen van de RIJP op kavels G116 en G117 aan de Runderweg. Op G116 stond – en staat nog steeds – een schuur met bedrijfswoning en op G117 stond alleen een bedrijfsschuur. De woning op G116 werd gebruikt door de bedrijfsleider van het PR en de schuur voor de opslag van machines. De schuur op G117 werd enige tijd gebruikt als quarantainestal voor de Holstein-Friesian pinken die voor proeven op 't Gen uit Amerika waren overgevlogen.

Het PAW werd, zoals vermeld, in 1970 gesplitst in het Proefstation voor de Rundveehouderij (PR) en het Proefstation voor de Akkerbouw (PA). Beide proefstations werden in Oostelijk Flevoland gevestigd, elk met een eigen proefbedrijf. PR kreeg zijn eigen proefboerderij doordat de Waiboerhoeve in 1973 werd verplaatst van Millingen naar de Wisentweg in Lelystad. PR hield kantoor in het gebouw van het IVVO aan de Runderweg. "Het was een houten licht gebouw met alle daarbij behorende gebreken," vertelt dr. ir. Abele Kuipers die begin jaren tachtig onderzoeker was bij het PR. "Het was er erg gezellig. Maar ondanks alle onderhoud rotte het gebouw geleidelijk aan weg. Ramen vielen er soms uit en het lekte. Het was hoog tijd voor nieuwbouw." Ook vanwege de uitbreiding van personeel was nieuwbouw noodzakelijk. Op het allerlaatste moment moesten er daarom nog extra verdiepingen bij komen. De zogenaamde Informatie en Kenniscentra (IKC's), die voortkwamen uit de verschillende consultantschappen van het Ministerie van Landbouw en

Visserij, werden per sector ondergebracht bij de proefstations. Bij het PR kwam het IKC afdeling Rundvee, Schapen en Paardenhouderij met maar liefst 45 medewerkers onder leiding van dr. ir. Albert Meijering. Daarnaast verwierf het PR nieuwe taken, zoals het melkwinningsonderzoek en het cultuur- en gebruikswaardeonderzoek. De totstandkoming van het nieuwe gebouw straalde al iets uit van de nieuwe tijd. Het nieuwe gebouw, dat gezamenlijk door PR en IVVO beheerd werd, werd in 1990 in gebruik genomen, en later geopend door Minister Bukman en met een vooruitziende blik het Centrum Veehouderij gedoopt. Het huisvestte meerdere organisaties, zoals het LEI-detachement van het PR en de gedetacheerden van het NMI (Nederlandse Meststoffen Instituut) bij het PR. Ook werkte het CVB (Centraal Veevoeder Bureau) vanuit deze locatie.

Het PA kreeg in 1974 de beschikking over een eigen proefbedrijf aan de Edelhertweg in Lelystad. Het personeel heeft nog lang genoeg moeten nemen met noodvoorzieningen. PA hield eerst kantoor in een gebouw op het bedrijventerrein Gildenhof in Lelystad. In 1974 kwam aan de Edelhertweg een 'semipermanent' kantoorgebouw gereed. Volgens ir. Peter Dekker, die hier in 1975 kwam werken, was dit "om aan te geven dat dit een noodoplossing was en dat er een stenen gebouw voor in de plaats zou komen." Het gebouw werd in 1975 officieel geopend door minister van Landbouw en Visserij mr. A.P.J.M.M. van der Stee.

Aan het semipermanente karakter van het hoofdgebouw van PA kwam geen einde, ook niet toen het proefstation in 1976 fuseerde met het Proefstation voor de Groenteteelt in de Vollegrond in Alkmaar en de naam Proefstation voor de Akkerbouw en de Groenteteelt in de Vollegrond (PAGV) kreeg. In 1981 werd Mannes Heuver directeur van het nieuwe PAGV. Toen hij twee jaar later werd gevraagd directeur te worden van het RIKILT (Rijks-Kwaliteitsinstituut voor Land- en Tuinbouwprodukten) in Wageningen, zag hij hierin een prima aanleiding om de huisvesting van het PAGV aan de orde te stellen. Heuver vertelt:

“Ik kon goed met het bestuur van het PAGV opschieten. Jans Leeuwma, voorzitter van het bestuur, vond mijn vertrek veel te vroeg en wilde hierover de minister bellen. Ik zei tegen hem: ‘Het enige wat je er misschien nog uit kunt halen, is dat er geld voor een nieuw gebouw beschikbaar komt.’ Het PAGV in Lelystad bestond nog uit barakken, ‘semipermanent’ noemde men dat. Het was duidelijk dat het hier om tijdelijke huisvesting ging. Het was ook duidelijk dat er op korte termijn iets moest gebeuren. ’s Zondags na ons gesprek belde Leeuwma de minister van Landbouw en Visserij op. De minister, Jan de Koning, vertelde hem dat ik op het RIKILT nodig was. De volgende dag gaf Jan de Koning zijn secretaris-generaal wel de opdracht geld bij elkaar te zoeken voor het proefstation in Lelystad. Als ik zou vertrekken, wilde hij niet dat het proefstation als een stiefkind zou worden achtergelaten! Ik werd opgebeld met de vraag hoeveel de nieuwbouw zou gaan kosten. Ik schatte dat op ongeveer vijf miljoen gulden. Dat was het *camel nose*-effect: zorg er altijd voor dat je de neus van de kameel door de deur krijgt, want dan hebben ze nog niet door wat er allemaal nog achter zit. De rest van de kameel – met alle bulten – komt dan vanzelf wel! De nieuwbouw kwam in 1985 gereed en heeft uiteindelijk veel meer dan vijf miljoen gekost!”

In 1976 kwam ook de ‘Prof. Broekemahoeve’ van de Stichting voor Plantenverdeling (SVP) naar Lelystad. De SVP was in 1948 in Wageningen opgericht met het doel onderzoek te verrichten ter ondersteuning van de Nederlandse kwekers en door gewassen te veredelen die mogelijk commercieel interessant waren. In 1949 kreeg de SVP in de Noordoostpolder de

beschikking over een eigen proefboerderij, de 48 hectare grote 'Prof. Broekemahoeve' aan de Luttelgeesterweg bij Marknesse. Dit proefbedrijf werd in 1976 overgeplaatst naar de Elandweg bij Lelystad, waar de SVP een terrein van 105 hectare tot haar beschikking kreeg.

De komst van de medewerkers

De bouw van kantoren, laboratoria en proefboerderijen was één ding, de verhuizing van het personeel naar Lelystad was van een geheel andere orde. Lelystad, nu provinciehoofdstad met ruim zeventigduizend inwoners, was begin jaren zeventig nog maar een dorp met ongeveer vijfduizend inwoners. Het was voor de medewerkers van de onderzoeksinstituten geen enkel probleem om in Lelystad een huis te vinden. Het huren of het kopen van een huis in Lelystad was eenvoudig. Lelystad was nog in opbouw en daarom kwamen de eerste inwoners van Lelystad in aanmerking voor de 'rimboetoeslag'. Kolstee, die in 1971 in Lelystad kwam wonen, vertelt:

“Dat was in wezen een korting op de huur, want ook Lelystad moest gewoon de landelijke huurnormen hanteren, zoals die door het Rijk werden vastgesteld. Maar vanwege 'de onvolkomenheid van de samenleving' kregen wij korting op de huur. Als je daar rijk van werd, dan werd je nooit meer arm. Ik denk dat er zo'n tien of twintig procent van de huur af ging. Dat heeft toen een paar jaar geduurd. Lelystad was nog geen gemeente en viel onder het openbaar lichaam 'Zuidelijke IJsselmeerpolders' (ZIJP). Je hoefde hier formeel ook geen wegenbelasting te betalen, zolang je met je auto maar niet voorbij Harderwijk kwam. Ik weet dat wij voor onze gemoedsrust zeiden dat als we de halve tijd binnen de polder reden en de halve tijd buiten de polder, we drie maanden wel en drie maanden niet zouden betalen. Dan zouden wij geen mens te kort doen! Volgens mij hebben we dat zo opgelost. Dat zijn van die dingen waar je nog met plezier aan terugdenkt.”

Er werd door de instituten veel personeel aangenomen toen ze naar Lelystad verhuisden, want niet al hun medewerkers waren bereid om in Lelystad een nieuw bestaan op te bouwen. Vooral de oudere medewerkers

hadden hier moeite mee, omdat ze op het oude land een eigen sociaal netwerk hadden opgebouwd. Dit was bijvoorbeeld het geval met de mensen van het laboratorium van het IVVO in Hoorn. Freerk de Boer:

“Veel medewerkers, zoals de laboratoriummensen, hadden al een tijd in Hoorn gewerkt en waren helemaal in West-Friesland verankerd. Die wilden niet naar Lelystad. Anderen gingen wel over, maar omdat ze Lelystad niet zagen zitten, gingen ze in een kleinere en knussere plaats wonen, zoals Biddinghuizen of Swifterbant. Een aantal medewerkers ging in de Rode Klif wonen. Dat was een appartementencomplex speciaal voor jongeren die niet getrouwd waren.”

Bereikbaarheid was voor velen een belangrijk criterium om al dan niet te gaan verhuizen naar Lelystad. Dit was het geval bij de mensen van het CDI. De medewerkers van de afdeling Virologie uit Amsterdam, die in 1972 in Lelystad van start ging, bleven wel bij het CDI werken, maar reden lange tijd op en neer tussen hun woonplaats Amsterdam en de nieuwe werkplaats in Lelystad. In 1969 kwam er door de ingebruikname van de Hollandse Brug een vaste verbinding tot stand tussen Zuidelijk Flevoland en het nieuwe land. Hierdoor werd Lelystad vanuit Amsterdam redelijk goed bereikbaar. Voor de medewerkers van de Rotterdamse afdeling die in 1982 naar Lelystad verhuisden, lag dit uiteraard anders, zo legt immunoloog dr. Andre Bianchi uit: “Er waren veel mensen die niet meekwamen uit Rotterdam en dus werden hier heel veel nieuwe mensen aangenomen, onder wie ik. Vooral de oudere medewerkers zijn in Rotterdam achtergebleven. Die hebben de overstap niet meer gemaakt.”

Een groot probleem rees ook toen de medewerkers van het Proefstation voor de Groenteteelt in de Vollegrond (PGV) in Alkmaar vanwege de fusie met PA naar Lelystad moesten verhuizen. Het proefstation in Alkmaar was klein van omvang. Het had een tuin van slechts drie hectare en een groot deel van het onderzoek werd uitgevoerd bij regionale proeftuinen en bij telers verspreid over het land. En aangezien PA in Lelystad ook onderzoek deed naar groenteteelt in de volle grond lag een fusie tussen de beide proefstations voor de hand. De fusie tussen het PA en PGV bestond echter lange tijd slechts op papier. Toen Heuver in

1981 directeur van het nieuwe PAGV werd, was het ook zijn taak om de Alkmaarders over te halen naar Lelystad te komen:

“Ja, de fusie met Alkmaar was op papier al een feit, maar de mensen uit Alkmaar zetten de hakken in de sloot. Ze wilden niet naar Lelystad verhuizen en mijn voorganger kon dat niet meer lostrekken. Ik ging ervan uit dat de verhuizing zou doorgaan en ook het bestuur bleef achter dit besluit staan. Ook het ministerie stond achter de verhuizing. Ik ben toen één of twee keer in de week naar Alkmaar gegaan om individueel met de mensen daar te gaan praten. Ik heb toen gezegd: ‘Mensen, als jullie je op het onderzoek concentreren, dan ga ik me bezighouden met de problemen die jullie mij hebben voorgelegd.’ Een medewerker die vanwege familieomstandigheden absoluut niet uit Alkmaar weg wilde, heeft toen een gelijkwaardige positie bij de Tuinbouwvoorlichting in Noord-Holland gekregen. Vacatures werden uiteraard niet meer in Alkmaar ingevuld, maar in Lelystad. Op die wijze hebben we de fusie en de verplaatsing toch tot stand kunnen brengen.”

De overkomst van medewerkers van het PR naar het nieuwe land was aan strenge regels gebonden. Iedereen moest binnen een bepaalde straal wonen en dat betekende in de polder. De medewerkers van de Waiboerhoeve moesten nog dichterbij wonen en er werden bij de proefboerderij zelfs bedrijfswoningen gebouwd. Ook het PR werd overigens uitgebreid. Het proefstation hield zich vanaf de komst naar Lelystad al bezig met schapenonderzoek. In 1981 kwam daar nog eens paardenonderzoek bij. Dat onderzoek richtte zich vooral op het fokken en het ontwikkelen van KI, gedragsonderzoek en op het voorkomen van beenproblemen, zoals osteochondrose. Ook werd geëxperimenteerd met nieuwe stalconcepten voor paarden. Het proefstation kreeg vanwege de komst van het paardenonderzoek officieel de naam Proefstation voor de Rundveehouderij, Schapenhouderij en Paardenhouderij (PR).

De totstandkoming van ID-DLO

Het landbouwkundig onderzoek werd gefinancierd door het ministerie van Landbouw en Visserij in Den Haag, waarbij de minister werd geadviseerd door de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek TNO. Deze raad was uit praktische en financiële overwegingen al in een vroeg stadium een groot voorstander van meer samenwerking tussen de verschillende instellingen van het landbouwkundige onderzoek. Door de toenemende vraag naar onderzoek was de overheid al vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw niet meer in staat de onderzoekscapaciteit adequaat uit te breiden. De groei werd sterk in de hand gewerkt door de specialisatie in het landbouwkundig onderzoek, want in toenemende mate haalden de instituten kennis van andere vakgebieden in huis door nieuw hoog opgeleid personeel aan te trekken. Het was echter onmogelijk alle instellingen in voldoende mate te voorzien van specialisten en apparatuur, en dus moest er meer worden samengewerkt. Bovendien was vooral het onderzoek met dierproeven een kostbare aangelegenheid. Er moest veel worden geïnvesteerd in stalruimte en mechanisatie, en ook de exploitatie van een proefboerderij kostte het nodige. De Commissie 't Hart, die in 1962 door de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek was ingesteld, achtte het daarom wenselijk dat er meer tussen de onderzoekinstellingen moest worden samengewerkt.

In Lelystad werden bepaalde zaken ook gemeenschappelijk aangepakt, zoals het opfokken van jongvee en de exploitatie van de proefboerderijen. Freerk de Boer:

“Met het IVO hebben we stevig samengewerkt bij het onderzoek met schapen. De stallen daarvoor stonden op het terrein van het IVVO. De bedrijfsleider van die afdeling was in dienst van het IVO, terwijl onderzoekers van IVO en IVVO daar hun eigen proefdieren hadden. Ook op het gebied van het beheer van de proefboerderijen werd samengewerkt. De heer Arendz was de gemeenschappelijke bedrijfsleider van beide proefboerderijen. De heren Holsbrink en Donker waren zijn twee assistenten. Zij verzorgden het landwerk. Er was dus één coördinator voor beide proefboerderijen.”

Ook werd er nauw samengewerkt op het terrein van de diergezondheid doordat dierenartsen van het CDI de proefboerderijen in Lelystad bedienden. Maar de onderzoeksinstituten, zoals het IVO, IVVO en CDI, genoten een grote mate van zelfstandigheid, ook in financieel opzicht. Oldenbroek vertelt:

“In het verleden bepaalden de onderzoeksinstituten zelf voor een heel groot deel hun onderzoeksagenda en welke kosten ze daarvoor maakten. Dat was het geval tot ongeveer 1990. Ik heb nog een begroting ouderwetse stijl in de kast liggen. Een directeur van een onderzoeksinstituut moest vóór 1 januari een begroting indienen bij het ministerie van Landbouw en Visserij. Hierin gaf hij aan hoeveel geld hij nodig dacht te hebben. De begroting moest opgebouwd zijn uit de totale inkomsten en totale uitgaven en daar stond dan de gevraagde bijdrage van de minister onder. Aan het eind van het jaar werd er een financieel jaarverslag ingeleverd. Als bleek dat men zich redelijk aan de begroting had gehouden, dan werd bij de eindafrekening het bedrag wat men tekort kwam bij het ministerie aangevraagd en dat bedrag werd dan zonder enige discussie op de rekening van het instituut gestort.”

Om de activiteiten van de landbouwkundige onderzoeksinstituten beter op elkaar af te stemmen bedacht de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek, die de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) adviseerde over het landbouwkundig onderzoek, de onderzoeksprogrammering. Oldenbroek:

“Vanuit het ministerie kwamen programma's van vier jaar met programmaleiders die geacht werden over de instituten heen te werken. Dat heeft geleidelijk aan gestalte gekregen. Via de begeleidingscommissies van de programma's kregen we signalen voor nieuw onderzoek. Wat verder natuurlijk speelde was dat de instituten in de jaren tachtig moesten bezuinigen. Het ministerie vroeg ons te gaan samenwerken met het bedrijfsleven om opdrachten van buiten te krijgen, zodat met minder overheidsgeld toch meer werd gedaan. Ze noemden dat contractresearch. Op dat moment zijn we op 't Gen met bedrijven gaan samenwerken als Elanco en Gene Pharming. Stier Herman is één van de producten van dat beleid. Op een gegeven moment zette ook de fokkerijorganisatie Holland Genetics op grote schaal onderzoek uit. Dat was één van de belangrijkste laatste activiteiten op 't Gen, voordat het in 1997 werd gesloten.”

De ministeriële stichtingen vielen onder de Directie Landbouwkundig Onderzoek van het ministerie van Landbouw en Visserij. Het CDI, dat aanvankelijk onder de Directie Veterinaire Dienst van het ministerie viel, was sinds 1985 onderdeel van het DLO. Het veterinaire instituut was een vreemde eend in de bijt, ook al omdat de onderzoekers niet uit Wageningen kwamen, maar voor het merendeel waren afgestudeerd van de Faculteit der Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht. Bianchi vertelt:

“Het CDI is in de jaren tachtig van de Veterinaire Dienst overgegaan naar de DLO-organisatie. Vroeger had je bij het ministerie van Landbouw een aparte Veterinaire Dienst en dat was een machtig bolwerk. Daar konden de ministers destijds niet zo goed tegen, want dit was een niet-Wageningen bolwerk. Er zaten allemaal veterinair. Dat bolwerk is op een gegeven moment geslecht doordat het beter in het ministerie geïntegreerd werd.”

In 1989 werd DLO opgesplitst in een Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO) en een Directie Wetenschap en Technologie (DWT). DWT zou verantwoordelijk worden voor wetenschapsbeleid en het financieel beheer van het totale onderzoeksbudget en DLO zou zich uitsluitend met de uitvoering van het landbouwkundig onderzoek bezig houden. Van de verschillende onderzoeksinstituten werd verlangd dat ze meer op de markt gingen opereren en door het binnenhalen van projecten bij het bedrijfsleven voor aanvullende financiering gingen zorgen. Maar de reorganisatie had ook vooral tot doel meer eenheid in het landbouwkundig onderzoek te brengen, zodat beter met de toenemende complexiteit van de landbouwvraagstukken kon worden omgegaan., die in 1989 de eerste directeur werd van DLO, wilde het landbouwkundig onderzoek stroomlijnen, zodat het eenvoudiger kon worden aangestuurd. Dit was geen eenvoudige opgave, want in het landbouwkundig onderzoek beschouwde iedere directeur zijn instituut als zijn eigen koninkrijkje. Samenwerking en integratie van kennis waren niet aan de orde.

Ook Lelystad ontkwam niet aan de reorganisatiekoorts van Den Haag. Al vrij snel na de totstandkoming van de DLO in 1989 werd onderzocht of het mogelijk was om het veeteeltkundig onderzoek in Lelystad in één organisatie onder te brengen door een fusie van IVVO en IVO met het DLO-onderdeel van het Centrum voor Onderzoek en Voorlichting voor de Pluimveehouderij 'Het Spelderholt' in Beekbergen. Het Spelderholt was in 1921 opgericht en kwam voort uit de Vereniging tot Bevordering van de Pluimveehouderij, die in de Eerste Wereldoorlog in Amersfoort was gesticht. Het bestond in 1989 uit een DLO-instituut en een proefstation. De fusie was volgens Mannes Heuver noodzakelijk:

“Onderzoekers zaten op elkaars terreinen. Ze moesten meer gestuurd worden. De uiteindelijke fusie in 1994 van IVVO, IVO, CDI en Het Spelderholt was dus beslist nodig uit overwegingen van *efficiency*. Daarmee kun je tegelijkertijd ook enige bezuinigingen doorvoeren. Op de achtergrond speelde heel duidelijk mee dat de DLO-instellingen de markt op moesten. Daar zaten ze op een gegeven moment ook in dezelfde vijver te vissen. Op de markt kwamen ze elkaar tegen en daar had het bedrijfsleven ook geen zin in.”

Uiteindelijk werd besloten om alle onderzoek van DLO op het terrein van de veehouderij in Lelystad te concentreren en dit betekende dat ook het CDI bij de fusie zou worden betrokken. In dit proces moest met de nodige tact worden opgetreden. Heuver hanteerde in de besprekingen met de directeuren en medewerkers van de instituten een bijzonder werkwijze, zo vertelt drs. Albert Visscher, die destijds voor het IVO werkte:

“Hij had gewoon een strategie, ook in vergaderingen. Hij ging altijd zitten waar niemand zat en praatte heel zacht, zodat iedereen bij hem ging zitten. Hij kon echt dingen naar zijn hand te zetten. Hij heeft ook die fusie van die instituten heel goed voorbereid. Het was doorslaggevend hoe hij dat deed.... Hij kon heel goed met de directeuren van de verschillende instituten *dealen*. Hij wist, zeg maar, met een kromme stok een rechte slag slaan.”

Op 2 november 1994 kwam in Lelystad het Instituut voor Dierhouderij en Diergezondheid (ID-DLO) tot stand. Het was een fusie van het CDI met de drie zogenaamde zoötechnische instituten IVVO, IVO en Het Spelderholt. “Alles wat met grootschalig onderzoek met dieren te maken had,” zo zegt Freerk de Boer, “is toen naar Lelystad gekomen.” ID-DLO deed onderzoek naar de complete dierlijke productielijn van

voortplanting tot de producten zoals melk, boter, vlees en eieren. Bij het ID-DLO werkten destijds ongeveer zeshonderd mensen. Het hoofdkantoor van ID-DLO werd gevestigd in het hoofdgebouw van het voormalige CDI aan de Edelhertweg. De directeur van ID-DLO werd prof. dr. C.J.G. Wensing, de directeur van het 'oude' CDI.

De fusie was wel een kostbare aangelegenheid. Niet alleen moesten de onderzoekers van het IVO in Zeist naar Lelystad verhuizen, maar op het terrein van het IVO in Zeist was ook juist een nieuw slachthuis voor proefdieren geopend. Heuver vertelt hierover: "De bouw van het slachthuis zat al jaren in de pijplijn en heeft maar korte tijd gefunctioneerd. Toen het geopend werd, wist ik al dat het IVO zou gaan fuseren. Ik wist alleen de precieze datum van de fusie niet. Het is toch een investering van een paar miljoen in Zeist geweest die maar kort benut is." In Lelystad werd opnieuw een slachthuis gebouwd, evenals nieuwe proeffaciliteiten voor Het Spelderholt. Dit werd "in goed overleg" met de provincie Flevoland mede gefinancierd met Europees geld.

De totstandkoming van ID-DLO was geen gemakkelijk proces. Er vond veel overleg plaats, ook met het bedrijfsleven dat zitting had in de besturen van de verschillende stichtingen. "Genoemde instellingen waren zelfstandig," zo betoogt Heuver, "maar financieel lagen ze aan de ketting van het ministerie van Landbouw". Volgens hem bestond er binnen de veehouderijsector wel overeenstemming over de fusie, maar er moest op de werkvloer nog wel enig werk worden verricht. Oldenbroek werd vanwege de fusie tijdelijk benoemd tot locatiemanager van het IVO in Zeist:

"Als locatiemanager mocht ik twee jaar lang proberen de vestiging in Zeist in toom te houden en de mensen te motiveren om naar Lelystad te gaan. Dat was een boeiende tijd. Bij de medewerkers leefden de vragen waarom wij naar Lelystad moesten en wat Lelystad ons te bieden had. We hielden ons in Zeist vooral bezig met de vraag naar de meerwaarde van

onze komst naar Lelystad en hoe we die konden realiseren. Ook moest worden voorkomen dat we geen gezicht meer naar buiten zouden hebben. Daar hebben we hard voor geknokt! Eerst is symbolische het standbeeld van de stier overgezet naar de ingang van het terrein aan de Edelhertweg, daarna zijn de medewerkers verhuist naar hun nieuwe werkplek en uiteindelijk heb ik vlak voor de kerst van 1995 in Zeist de deur op slot gedaan.”

Praktijkonderzoek en voorlichting

De beide proefstations PR en PAGV hadden niets met de totstandkoming van ID-DLO te maken, want ze maakten geen deel uit van DLO. Maar de overheid trok zich in fasen terug uit het praktijkonderzoek. Veel onderzoek vond plaats op proefboerderijen die oorspronkelijk door de landbouworganisaties waren opgericht en nog steeds door hen werden bestuurd. In de jaren tachtig besloot de overheid het hele praktijkonderzoek vanuit de proefstations te laten coördineren met een grote mate van zeggenschap van de landbouworganisaties en de productschappen. In 1985 werd een *deal* gesloten, waarbij alle werknemers op de proefstations voor de akkerbouw, veeteelt en groenteteelt rijksambtenaar werden. Voorts zou het tekort van het praktijkonderzoek voortaan voor de helft door de overheid worden gefinancierd. De andere helft werd betaald door het bedrijfsleven of liever gezegd: de boeren. De financiering vond – en vindt nog steeds - plaats door middel van heffingen op bijvoorbeeld vlees, melk, eieren en hectares die door het Landbouwschap en later door de productschappen aan de boeren werden opgelegd.

PR en PAGV waren in de jaren tachtig nauw verbonden met de proefbedrijven in de verschillende regio's. De beide proefstations in Lelystad hadden een eigen bestuur, waarin ook vertegenwoordigers van het bedrijfsleven zaten. Het bestuur van de proefstations fungeerde als hoofdbestuur voor de proefbedrijven in de regio, maar formeel was van een juridische eenheid geen sprake. Elk proefbedrijf had een eigen statuut en was formeel zelfstandig. Maar in 1994 werd PR juridisch één organisatie met één directeur en één voorzitter. Als bestuurlijk voorzitter fungeerde in deze jaren de heer Piet Blokland uit Groot-Ammers, die de eerste voorzitter van het PR was namens het veehouderijbedrijfsleven. De regionale proefboerderijen werden Regionale Onderzoek Centra (ROC's): ze betroffen 'Cranendonck' te Soerendonk, 'Aver Heino' te Heino, 'De Vlierd' (melk-en vleesvee) te Zaltbommel, 'Zegveld', 'Bosma Zathe' te Ureterp, het proefbedrijf voor Melkveehouderij en Milieu 'De Marke' te Hengelo (Gld.), en het 'Paardenproefbedrijf' (PPB) te Brunssum.

In 1997 zou op gelijke wijze op het terrein van het praktijkonderzoek in de akkerbouw en groenteteelt in de volle grond een fusie plaatsvinden tussen de regionale proefboerderijen en -tuinen enerzijds en het proefstation in Lelystad. PAGV werd omgedoopt in Praktijkonderzoek voor de Akkerbouw en de Vollegrondsgroenteteelt (PAV) en telde vier regionale onderzoekcentra:

1. PAV-ZON (Zuidoost-Nederland) met locaties in Horst en Vredepeel bij Venray.
2. PAV-ZW (Zuidwest-Nederland) te Westmaas bij Oud-Beijerland.
3. PAV-NW/C (Noordwest-Nederland en Centrale Klei) te Lelystad.
4. PAV-NNO (Noord- en Noordoost-Nederland) te Valthermond ('t Kompas') en Rolde ('Kooijenburg').

Ook in de relatie tussen het praktijkonderzoek en de voorlichting traden grote veranderingen op. Toen PAW in 1970 werd gesplitst in PA en PR, werden de consultantschappen in algemene dienst (CAD's) die betrekking hadden op de sector bij de nieuwe proefstations geplaatst. Naast de vakconsulenten bestonden er nu ook sectorconsulenten in algemene dienst. In 1985 werd wel een CAD voor Akkerbouw en Groenteteelt in de Vollegrond ingesteld en verbonden aan het PAGV in Lelystad, een taak die werd uitgevoerd door ir. Kees de Kroon. Ook bij het PR zaten CAD's. Zo was bijvoorbeeld ir. Nanne Benedictus consulent in algemene dienst voor de Veevoeding. Bij het PR vervulde de directeur de functie van CAD voor Rundvee, Schapen en Paarden. Eind jaren tachtig werd echter duidelijk dat de voorlichtingstaak op korte termijn zou verdwijnen. Abele Kuipers, die in 1988 directeur werd van PR, vertelt hierover:

“Toen ik bij het Proefstation kwam was het praktijkonderzoek nog verbonden aan de voorlichting. Ik werd dus directeur Praktijkonderzoek plus Voorlichting. Ik was namelijk tevens consulent in algemene dienst voor Rundvee, Schapen en Paarden. Men wilde dat geïntegreerd houden. Er waren verschillende consulentschappen en deze waren altijd met het praktijkonderzoek verweven. Toen ik er één jaar zat, zijn Voorlichting en Praktijkonderzoek van elkaar gescheiden en ben ik ontheven van de functie in de voorlichting.”

In 1990 was Kuipers als directeur van PR dus niet langer consulent in algemene dienst. In dat jaar kwam er een eind aan de verweving van het praktijkonderzoek met de voorlichting. De regionale consulentschappen werden door het ministerie afgestoten. Ze werden omgevormd tot de Dienst Landbouwvoorlichting (DLV) en vervolgens in 1992 geprivatiseerd. Dit hield in dat de voorlichters niet langer in dienst waren van de overheid en ook alleen nog tegen betaling aan de boeren voorlichting gaven. Er kwam dus een eind aan de kosteloze verstrekking van voorlichting door de overheid.

Het ministerie was nog wel van mening dat de algemene voorlichting bij het praktijkonderzoek moest blijven. De consulentschappen in algemene dienst werden daarom in 1990 omgedoopt tot Informatie- en Kenniscentra (IKC's) en kregen een brede taakomschrijving. Zo kwam er een IKC voor de Akkerbouw en de Groenteteelt in de Vollegrond en één voor de Rundveehouderij. Maar de IKC's hebben niet lang bestaan, zo vertelt Peter Dekker, want ze werden,

“steeds meer het loket van de Directie Veehouderij en Zuivel en Directie Akker- en Tuinbouw om beleidsvragen te beantwoorden. Bij de start was het IKC de schakel tussen onderzoek en voorlichting, maar al heel snel bleek dat toen de voorlichtingsdienst geprivatiseerd was, ook het onderzoek meer projectgericht aangestuurd werd en het ministerie alleen betaalde voor die zaken die voor het beleid van belang waren. De IKC's werden ingeschakeld voor de beleidsvorming in Den Haag en waren niet langer de schakel tussen onderzoek en de praktijk.”

De IKC's zijn in 1995 naar Ede verhuisd en gingen samen Expertisecentrum heten. In 2010 werd het Expertisecentrum opgeheven. Na ruim honderd jaar kwam er dus definitief een eind aan de rijkslandbouwvoorlichting. Het OVO-drieluik bestaat dus niet meer.

De totstandkoming van Wageningen UR

Tijdens het ministerschap van Jozias van Aartsen (1994-1998) stootte het ministerie van LNV verschillende taken af met het doel een kernministerie over te houden dat nog slechts beleids- en stafdirecties zou omvatten. Het ministerie zou zich beperken tot zijn kerntaken. Uitvoerende diensten, zoals Staatsbosbeheer, de Directie Landinrichting en Beheer Landbouwgronden en de Directie Uitvoering Regelingen zouden worden verzelfstandigd. Dit was ook de bedoeling met de DLO en het landbouwpraktijkonderzoek.

Van Aartsen wilde echter beslist geen afstand doen van het landbouwkundig onderzoek. Op het ministerie van LNV gingen de gedachten uit naar een fusie van de DLO met de Landbouwniversiteit Wageningen. Dit was logisch, want de landbouwniversiteit was op dezelfde onderzoeksterreinen actief als de DLO-instituten. Een uitzondering vormde de veterinaire kant, want op dit terrein is de Faculteit der Diergeneeskunde in Utrecht de natuurlijke partner. Bovendien had in die tijd de Landbouwniversiteit te maken met teruglopende studentenaantallen. De Wageningse universiteit was al een kleine academische instelling en dreigde nu te degraderen tot een faculteit van één van de andere universiteiten in Nederland. Maar bij de DLO was niet iedereen enthousiast over de voorgenomen fusie, want het was een goedge draaiende organisatie. Heuver, destijds directeur van DLO, zegt hierover:

“Ik liep niet warm voor deze fusie. Waarom? DLO was een enorm efficiënte organisatie. We waren rijk en we hebben in Wageningen een hele rij nieuwe gebouwen neergezet. De Landbouwniversiteit – ik wil niet zeggen dat ze armlastig waren – had veel minder te verspijken dan DLO. Ook op het ministerie waren bedenkingen tegen het samengaan van DLO en Landbouwniversiteit. Maar Van Aartsen wilde het anders. Hij heeft de Commissie Peper in het leven geroepen. Ik denk achteraf dat het toch een goede zaak is geweest.”

In januari 1996 werd de toenmalige burgemeester van Rotterdam dr. Bram Peper door Van Aartsen gevraagd een commissie te leiden voor het bestuderen van de mogelijkheden van een fusie tussen DLO en de Landbouwniversiteit in Wageningen. Vier maanden later presenteerde Peper een – volgens Mannes Heuver – “helder” rapport met de titel ‘Duurzame kennis, duurzame landbouw’ (Rapport Peper). Hierin werd de minister geadviseerd om de Landbouwniversiteit Wageningen en de DLO in één *holding* onder te brengen met daaronder twee werkmaatschappijen: één voor het wetenschappelijk onderwijs en één voor het vraaggestuurde onderzoek. De twee werkmaatschappijen zouden worden bestuurd door een Raad van Bestuur van hooguit drie personen en een kleine staf. Volgens het rapport zou Nederland hierdoor op het gebied van landbouw en voeding een enorm sterk kenniscentrum krijgen en zou Wageningen een centrum op wereldniveau worden.

Het rapport van de commissie Peper werd op 12 september 1996 aan de Tweede Kamer gepresenteerd als kabinetsstandpunt. De Tweede Kamer stemde hiermee in en op 1 september 1997 gaf minister Van Aartsen het startsein voor de operationele fusie van de Wageningse Landbouwniversiteit met DLO door de

benoeming van één Raad van Bestuur. Deze bestond uit professor dr. Cees Veerman (voorzitter), rector magnificus professor dr. Cees Karssen en directeur ir. Kees van Ast van DLO. De benoeming van Cees Veerman, die bijzonder hoogleraar Agrarische bedrijfseconomie- en sociologie aan de Katholieke Universiteit Brabant was en bijzonder hoogleraar Agribusiness aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, was volgens Mannes Heuver “een gouden greep”:

“Hij werd aangetrokken om de integratie van DLO en universiteit te bevorderen en dat is hem ook gelukt. Ik weet nog dat hij mij op een gegeven moment opbelde: “Ja, met Cees Veerman. Ze hebben me benaderd om voorzitter te worden van Wageningen UR. Dat wou ik even met jou overleggen. Je weet toch wel dat ze me benaderd hebben?!” ‘Maar, hoe zou ik dat weten, Cees?’ We hebben een tijdje gepraat. ‘Nou, Cees als het jou daarom begonnen is om het wel of niet te doen, dan zou ik ja zeggen.’ Ik heb hem nog eens een keer aan dat telefoongesprek herinnerd. Kort nadat hij minister was geworden, kwam ik hem tegen en zei tegen hem: ‘Cees, het verbaast me dat je niet gebeld hebt of je dat ook moest doen!’ Het is uitermate belangrijk dat je de mensen goed kent en de weg kent op het ministerie. Dat is een voorwaarde om goed te kunnen functioneren en ook om de organisatie goed te kunnen laten functioneren.”

Op 1 juni 1999 werd DLO losgekoppeld van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) en werd een zelfstandige stichting. Een half jaar later, op 6 september 1999, werd de bestuurlijke fusie tussen Landbouwwuniversiteit Wageningen en de Stichting DLO een feit door de oprichting van Wageningen Universiteit en Researchcentrum (Wageningen UR). Naar aanleiding hiervan werd ID-DLO in Lelystad omgedoopt in ID-Lelystad. Universiteit Wageningen en DLO opereerden voortaan onder één bestuur, namelijk dat van Wageningen UR. De financiële verantwoording van Landbouwwuniversiteit Wageningen en DLO bleef echter wel gescheiden. De financiering van DLO door het ministerie

van LNV wordt geregeld vanuit de subsidievoorwaarden voor de Stichting DLO, terwijl de Universiteit Wageningen volgens de systematiek van de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek ook apart door het ministerie van LNV wordt betaald.

De proefstations en de proefbedrijven van het praktijkonderzoek waren nog geen onderdeel van de fusie, aangezien deze geen deel uitmaakten van DLO. Maar ook het praktijkonderzoek ontkwam niet aan de conclusies van het rapport van de Commissie Peper. De bedoeling was om de proefstations, zoals PR en PAV in Lelystad, op te laten gaan in DLO en vervolgens bij Wageningen UR onder te brengen. De proefbedrijven in de regio zouden eigendom blijven van de landbouworganisaties. Dr. ir. Leo den Hartog, die sinds 1989 directeur was van Praktijkonderzoek Varkenshouderij kreeg de opdracht dit nader uit te zoeken voor wat betreft de rundveehouderij, de pluimveehouderij en de varkenshouderij. Leo den Hartog:

“Dit was een enorme lastige periode, want de perceptie was dat er een splitsing van het praktijkonderzoek moest komen en dat alleen de proefstations naar Wageningen UR zouden gaan. Persoonlijk had ik het gevoel dat deze splitsing niet goed was, vanwege het gevaar voor inefficiëntie. Wij moeten juist als Nederland privaat en publiek geld, waar mogelijk, samenvoegen om sterkere onderzoeksprogramma's uit te kunnen voeren. Er was een stuurgroep gevormd met de voormannen uit de rundveehouderij, de varkenshouderij en de pluimveehouderij, met Jan Cees Vogelaar als onafhankelijk voorzitter en ikzelf als verandermanager. Met zijn vijven waren we al snel van mening dat het praktijkonderzoek bij elkaar gehouden moest worden. Opdeling zou namelijk versnippering van geld betekenen. De kracht van het onderzoek was juist dat overheid en bedrijfsleven bij eenzelfde instelling het onderzoek lieten uitvoeren. In principe zijn we allemaal voor een sterke agrofoodsector. Hiervoor is een goed uitgeruste onderzoeksinstelling met voldoende kritische massa en goede faciliteiten van belang. In het begin was dat best een lastige discussie, want met name aan de overheidskant waren er mensen voor splitsing van het praktijkonderzoek. De regionale proefbedrijven waren namelijk private stichtingen met boerenbestuurders en dat zou volgens de overheid eigenlijk zo moeten blijven.”

Voorgesteld werd om de proefstations voor de rundveehouderij, de pluimveehouderij en de varkenshouderij samen te voegen tot het Praktijkonderzoek Veehouderij en te concentreren in Lelystad als onderdeel van DLO en het vervolgens in zijn geheel naar Wageningen UR over laten gaan. De proefbedrijven in de regio werden uiteindelijk ook onderdeel van het Praktijkonderzoek Veehouderij. De samenvoeging lukte, maar hieraan gingen wel tal van besprekingen vooraf. De proefstations waren zelfstandige stichtingen en de besturen bestonden uit vertegenwoordigers van talloze sectoren. Het Spelderholt bijvoorbeeld deed onderzoek naar kleine landbouwhuisdieren, zoals legkippen, vleeskuikens, kalkoenen, eenden, konijnen en nertsen. Al deze sectoren waren ook in het bestuur van Het Spelderholt vertegenwoordigd. In 1999 fuseerde het Proefstation voor de Rundvee- Schapen- en Paardenhouderij (PR) Lelystad met het Praktijkonderzoek Pluimveehouderij van Het Spelderholt en het Praktijkonderzoek Varkenshouderij. Ze gingen samen door onder de naam Praktijkonderzoek Veehouderij (PV) van DLO en in die zin ook onderdeel van Wageningen UR. “Dit was een inspannend proces”, zo vertelt Leo den Hartog

“Je had met een overheid te maken die dacht: de overheidsstichtingen (de proefstations) naar DLO en de private stichtingen (regionale proefbedrijven) zo laten. Ik heb sterk aangedrongen dat niet te doen, want dan versnipper je het onderzoek. Achteraf is dat ook niet gebeurd, maar het heeft me heel wat blaren op de tong gekost om dat te bewerkstelligen. De faciliteiten van het Proefstation voor de Varkenshouderij en het Praktijkonderzoek Pluimveehouderij werden verplaatst. Er kwam een nieuw varkens- en pluimveebedrijf in Lelystad. Op een aantal regionale proefbedrijven moest, in verband met omschakeling naar biologische veehouderij, nieuwbouw worden gepleegd, zoals bij Aver Heino en Raalte. Andere proefbedrijven werden gerenoveerd. Verder hadden we met de vakbonden overleg over de cao's. Vanwege de fusie en de verzelfstandiging moest

er tevens fors worden gereorganiseerd. Daarnaast moest het onderzoek gewoon doorgaan want vanwege de aanstaande verzelfstandiging werd het praktijkonderzoek volledig afhankelijk van opdrachtgevers! Dat hele proces heeft een aantal jaren geduurd. Het was zeer ingrijpend en kostte heel veel energie. Uiteindelijk heeft iedereen op een middag getekend: alle besturen van de betreffende bedrijven. Alles is naar Wageningen UR gegaan.”

De onderzoekers van het Proefstation voor de Varkenshouderij uit Rosmalen verhuisden naar Lelystad waar een nieuwe proefboerderij voor varkensonderzoek werd gebouwd. Het proefbedrijf werd in 1999 als onderdeel van de Waiboerhoeve in gebruik genomen, maar zou in 2006 worden verhuurd aan derden. In 2003 werd ook voor de pluimveeonderzoekers uit Beekbergen in Lelystad een nieuw proefbedrijf gebouwd. In 2004 werd aan de Runderweg in Lelystad een nieuwe stal voor vijfhonderd koeien in gebruik genomen ter vervanging van alle melkveestallen van DLO en het proefstation in Lelystad. In deze stal kon behalve praktijk- ook meer fundamenteel onderzoek worden verricht, onder andere op het gebied van veevoeding en van dierenwelzijn. De bouw van de nieuwe faciliteiten werd mede gefinancierd met subsidies uit Brussel en van de provincie Flevoland. Tot het Praktijkonderzoek Veehouderij (PV) behoren, behalve de faciliteiten in Lelystad, zeven regionale proefbedrijven: vijf op het gebied van de melkveehouderij (Nij Bosma Zathe, Cranendronk, Zegveld, Heino en De Marke) en twee voor de varkenshouderij (Sterksel en Raalte). In 2003 werd het PV samengevoegd met ID-Lelystad en beide organisaties werden met het Departement Dierwetenschappen van de Landbouwniversiteit Wageningen onderdeel van de Animal Sciences Group (ASG) van Wageningen UR. In 2009 is de naam van het niet-veterinaire Lelystadse deel van de ASG veranderd in Livestock Research.

Het veterinaire deel van de ASG in Lelystad is opgegaan in het Centaal Veterinair Instituut. Het CDI was namens de rijksoverheid ten aanzien van een aantal dierziekten verplicht deze te bestrijden. Een jaar na de mond- en klauwzeercrisis in 2001 waren de wettelijke taken van het veterinaire onderzoek bij ID-Lelystad weggehaald en in een zelfstandig instituut ondergebracht: het Centraal Instituut voor DierziekteControle (CIDC). “Voor de buitenstaander moest helder zijn”, zo vertelt Bianchi, die directeur werd van het CIDC, “dat de onderzoeksgroepen die zich met die wettelijke onderzoekstaken bezig houden, geen commerciële belangen hebben.” Het CIDC werd gevestigd in het gebouw aan de Houtribweg in Lelystad. En in 2008 werden de divisie Infectieziekten van ASG en het CIDC samengevoegd tot het Centaal Veterinair Instituut (CVI) van Wageningen UR. Het nieuwe veterinaire instituut mag nu onder strikte voorwaarden wel commerciële activiteiten ontplooien. Bianchi die directeur werd van CVI, vertelt waarom het CVI een zelfstandig instituut werd:

“Ten eerste zag de overheid wel dat we te klein werden en het veel kostte. Bovendien, als er een dierziekte uitbreekt beschikken we nu over meer personeel om acuut te handelen. Er zijn wel voorwaarden aan gesteld. Wij kunnen nooit

meer dan twintig procent van onze omzet uit commerciële activiteiten halen, wij zijn naar de buitenwereld in principe het nationale referentie-instituut voor alle belangrijke dierziekten en verder mogen de mensen die op dit terrein een duidelijk gezicht naar buiten hebben (de specialisten) nooit een leidende rol in commerciële opdrachten spelen. Dat zijn wel de belangrijkste zaken. Voorts moesten wij een interne structuur opzetten waardoor commerciële belangen altijd helder en gescheiden werden uitgevoerd van de publieke zaken.”

Binnen het CVI is zo de strikte scheiding tussen de wettelijke onderzoektaken die in opdracht van het ministerie van LNV worden uitgevoerd en de puur commerciële onderzoeksactiviteiten gewaarborgd.

Ook het Praktijkonderzoek voor de Akkerbouw en de Vollegrondsgroenteteelt (PAV) ging op in Wageningen UR. Dit fusieproces was “ook een traject met emotie”, aldus ir. ing. Ton van Scheppingen die als verandermanager van het PAV werd aangesteld. Ook hier moesten de boeren na jaren hun zeggenschap in het praktijkonderzoek opgeven. Bovendien moest er in de eigen organisatie worden gesneden. “Nou, je maakt je dan als verandermanager niet bepaald populair,” constateert Van Scheppingen.

“Ik ben hier 1 september 2000 begonnen en ik herinner me dat nog als de dag van gisteren. Net voor de kerst moest ik in een volle zaal met mensen zeggen dat er gesaneerd moest worden. Dat is natuurlijk een hele droevige bijeenkomst. ‘En ik wens je toch prettige Kerstdagen!’ Maar je bent de boodschapper van het slechte nieuws, dus iedereen kan je de zaal wel uitkijken! En dat voel je ook! Maar goed, eigenlijk ligt het ook niet in de lijn dat de verandermanager doorgaat als continuïteitsmanager. Om de een of andere reden is dat hier eigenlijk toch heel goed gelopen. Op een bepaald moment zei iedereen: ‘Waarom blijf je hier niet gewoon als directeur?’”

In 2001 werd het PAV samen met de ‘Prof. Broekemahoeve’ de Lelystadse afdeling van Praktijkonderzoek Plant en Omgeving (PPO) van Wageningen UR. PPO is onderdeel van Plant Sciences Group van Wageningen UR. PPO-AGV (Akkerbouw, Groene ruimte en Vollegrondsgroenten) te Lelystad is één van de drie hoofdlocaties van PPO en hieronder ressorteren nog zes proefbedrijven: Vredepeel, Westmaas, Marwijksoord, Valthermond, Nagele en Lelystad. De andere vier hoofdlocaties van PPO zitten overigens in Randwijk (Fruit), Lisse (Bloembollen en Bomen), Bleiswijk (Glastuinbouw) en Wageningen (Directie).

‘For quality of life’

De fusie tussen Landbouwniversiteit Wageningen en de Stichting DLO werd in belangrijke mate ingegeven door de wens het landbouwkundig onderzoek en het universitaire landbouwonderwijs in Nederland stevig overeind te houden. Het ministerie van LNV zag er vanaf om alles op te splitsen en bij andere (universitaire) instellingen onder te brengen. In plaats daarvan werd onderzoek en onderwijs in één organisatie samengevoegd: Wageningen UR. Hierdoor is een onderzoekscentrum ontstaan, dat door de koppeling tussen fundamenteel en praktijkonderzoek uniek mag worden genoemd. Maar weinig universiteiten hebben een kennisketen waarin resultaten van innovatief onderzoek direct naar de praktijk worden vertaald. Dat is volgens professor dr. Ruud Huirne, die van 2004 tot 2008 algemeen directeur was van de ASG, het model van Wageningen.

Het model van Wageningen kwam tot stand onder leiding van Cees Veerman, de eerste voorzitter van de Raad van Bestuur van Wageningen UR. Om de doorstroming van kennis te bevorderen legde hij de nieuwe organisatie een matrix op. Horizontaal in de organisatie bevinden zich het fundamentele onderzoek van Landbouwniversiteit Wageningen en het praktijkgerichte onderzoek van DLO met de proefbedrijven. De verschillende onderdelen van de beide organisaties werden verdeeld over vijf thema’s: plant, dier, omgeving, maatschappij en agrotechnologie & voeding. Op deze manier kwamen vijf zogenaamde Kenniseenheden of Sciences Groups tot stand, namelijk de Animal Science Group, de Plant Sciences Group, de Social Sciences Group, de Agrotechnology & Food Sciences Group en de Environmental Sciences Group.

In elke Kenniseenheid zitten onderdelen van Landbouwniversiteit Wageningen en DLO. “De doelstelling van Veerman was,” zo legt de huidige directeur van PPO-PAV Van Scheppingen uit, “dat er in de doorstroming van de fundamentele kennis naar het praktijkonderzoek door de interne samenwerking geen grote hobbels en belemmeringen mochten ontstaan. De mensen zouden elkaar steeds beter leren kennen en samen projecten op thema’s indienen, waardoor die samenwerking zou ontstaan. Die visie komt ook uit!”

Het dierlijk onderzoek in Lelystad is ondergebracht bij Livestock Research en CVI van de Animal Sciences Group en het plantaardig onderzoek bij PPO van de Plant Sciences Group.

De kennisketen van Wageningen UR beperkt zich overigens niet tot het universitaire onderwijs en het onderzoek, want hieraan is ook HBO-onderwijs gekoppeld. Naast de Landbouwniversiteit Wageningen en de Stichting DLO heeft Wageningen UR sinds 2006 nog een derde poot. Deze wordt gevormd door Hogeschool Van Hall Larenstein. Van Hall Larenstein is een HBO-organisatie die in 2003 ontstaan is uit een fusie tussen het Van Hall Instituut uit Leeuwarden en de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein uit Velp en Deventer. Voorts werkt Wageningen UR sinds 2006 in het kader van de zogenaamde Groene Kennis Coöperatie (GKC) samen met alle zogenaamde groene onderwijsinstellingen van (voorbereidend) middelbaar beroepsonderwijs (VMBO en MBO), zodat kennis van de universiteit naar hogere en middelbare beroepsopleidingen kan worden doorgegeven.

Tegelijkertijd met de totstandkoming van Wageningen UR vond er in het licht van de maatschappelijke discussie over de waardering van de landbouw en het milieu een verbreding plaats van het landbouwkundige onderzoek. Of moeten we hier spreken van een vermaatschappelijking van het onderzoek? De landbouw, die in het maatschappelijke debat van de jaren tachtig en negentig onder vuur was komen te liggen, werd als onderzoeksterrein ingeruild voor milieu en kwaliteit van leven. Zoals het ministerie van Landbouw, Natuurbehoud en Visserij in 2002 werd omgedoopt in ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

(LNV) om aan te geven dat het ministerie zich bezighoudt met alles wat met natuur en gezondheid te maken heeft, zo werd de missie van Wageningen UR: “To explore the potential of nature to improve the quality of life”. Professor Ruud Huirne, die na zijn periode bij de ASG sinds 2008 directeur is van de Social Sciences Group van Wageningen UR:

“For quality of life” staat onder elke brief van Wageningen UR. Wij willen het kenniscentrum zijn van de *life sciences*, de levenswetenschappen. Dat past bij ons: wij weten alles over dieren, planten, bodem, natuur, groene ruimte, sociale wetenschappen (economie, sociologie, ethiek). En we hebben ook kennis van de voeding van de mens in huis. Wij kunnen een heel stuk *‘for quality of life’* invullen. Dit is een veel breder werkterrein dan de oude traditionele, primaire sector, waarvan de relatieve importantie in de maatschappij heel sterk is afgenomen. Een jaar of zestig geleden ging het om hogere productie per hectare en in de jaren tachtig en negentig is het veel meer verbreed. Dierenwelzijn staat al decennialang in de schijnwerpers en het hele milieu is daar al snel bijgekomen, dat was veertig jaar

geleden helemaal geen *issue*! Het is nu veel meer verbreed naar de hele keten van grond tot mond.”

Met de totstandkoming van Wageningen UR kwam ruim 100 jaar na de opening van het eerste rijkslandbouwproefstation wel een eind aan een tijdperk waarin het landbouwkundig onderzoek werd beschouwd als een zuivere taak van de rijksoverheid. De directe bemoeienis van Den Haag beperkt zich nog slechts tot de benoeming van een Raad van Toezicht van Wageningen UR en het toekennen van een jaarlijks budget aan de Stichting DLO. Het onderzoek is in principe geprivatiseerd en de overheid is tegenwoordig vooral een partner van Wageningen UR. Er is alleen nog maar sprake van programmafinanciering, waarbij de overheid een steeds kleiner deel voor zijn rekening neemt en het aandeel van Brussel en het bedrijfsleven steeds groter wordt. In 2002 kreeg de Stichting DLO van het ministerie van LNV nog 180 miljoen euro voor onderzoek. In 2008 was dat nog 168 miljoen, maar gecorrigeerd voor inflatie ging het effectief om nog maar 145 miljoen euro. En elk jaar wordt de bijdrage van het ministerie van LNV aan DLO minder.

Hoe Wageningen UR met de veranderende subsidiestromen omgaat, komt in het laatste hoofdstuk aan de orde, als het gaat om de toekomst van het landbouwkundige onderzoek in Lelystad. Eerst wordt in een vijftal hoofdstukken aandacht besteed aan enkele thema's van het landbouwkundige onderzoek in Lelystad. Deze thema's zijn namelijk de terreinen waarop Flevoland zal kunnen fungeren als de etalage voor het landbouwkundig onderzoek in Nederland, waarmee Wageningen UR in de 21^e eeuw naar buiten wil treden ('Showcase Flevoland. Agroproductie 21ste eeuw').

Tot besluit

Wageningen UR in Flevoland kent een lange voorgeschiedenis. In Flevoland bestaat al veertig jaar landbouwkundig onderzoek. Maar de instituten en proefstations die zich in de loop van de tijd in de jonge provincie hebben gevestigd, kennen een nog langere voorgeschiedenis. Zo kan de geschiedenis van het IVVO worden herleid tot 1890 toen in Nederland de eerste rijkslandbouwproefstations werden opgericht. Karakteristiek voor de geschiedenis van het landbouwkundig onderzoek zijn de voortdurende veranderingen op organisatorisch terrein. Voortdurend worden instituten opgericht en opgeheven. Ook de namen veranderen constant en dit maakt de institutionele geschiedenis van het landbouwkundig onderzoek soms behoorlijk ondoorzichtig. In 1976 merkte dr. ir. D.J. Maltha in zijn jubileumboek over honderd jaar landbouwkundig onderzoek in Nederland op dat wie zich als buitenstaander trachtte te verdiepen in de organisatiestructuur van het landbouwkundig onderzoek “op een ingewikkeld stramien stuit, waaruit moeilijk de grote lijn valt af te lezen. Wie dan bovendien zou trachten deze organisatiestructuur historisch te verklaren, verzeilt in nog grotere moeilijkheden.”¹ Wat dat betreft is de organisatiestructuur van het landbouwkundig onderzoek in Flevoland alleen maar eenvoudiger geworden. Was de totstandkoming van ID-DLO in 1994 al een mijlpaal, vanaf de laatste eeuwwisseling is alles ondergebracht bij Wageningen Universiteit en Researchcentrum (Wageningen UR).

De totstandkoming van Wageningen UR lijkt ook te duiden op een nieuw begin van het landbouwkundig onderzoek in Flevoland. De instituten en proefstations kwamen in de jaren zeventig en tachtig naar Lelystad, omdat ze hier de ruimte kregen die ze voor het uitvoeren van grootschalig vergelijkend onderzoek – met proefdieren – en het beproeven van nieuwe bedrijfssystemen nodig hadden. De meeste onderzoeksinstellingen waren op het oude land bekneld geraakt en konden niet uitbreiden, hoewel dit in het licht van de grote veranderingen in de Nederlandse landbouw wel nodig was. Door hun komst naar Flevoland konden de instellingen zich wijden aan onderzoek waar op dat moment als gevolg door de specialisatie en schaalvergroting van de landbouw om werd gevraagd. Het IVVO kon met een eigen veestapel vergelijkend onderzoek doen naar bijvoorbeeld het effect van verschillende soorten ruw- en krachtvoer om de melk- en vleesproductie te verhogen. Het IVO kon door middel van vergelijkend onderzoek beproeven welke runder- en schapenrassen hier het meest geschikt voor waren. Het CDI kreeg in de polder de beschikking over een modernere en meer veilig onderzoekslocatie.

---

¹ D.J. Malta, *Honderd jaar landbouwkundig onderzoek in Nederland 1876-1976*. Centrum voor Landbouwpublicaties en Landbouwdocumentatie (Wageningen 1976) 103-104.

En de beide proefstations kregen voldoende ruimte om nieuwe systemen in de veehouderij en akkerbouw te beproeven. In de volgende vijf hoofdstukken zullen voorbeelden van de nieuwe onderzoeksmogelijkheden uitgebreid aan de orde komen. Gezien de beperkingen van het onderzoek op het oude land, kan met de komst van IVVO, IVO, CDI en de beide proefstations PA en PR naar de polder gesproken kunnen worden van een ware schaalsprong.

Na veertig jaar aanwezigheid staat het landbouwkundig onderzoek in Flevoland opnieuw voor een schaalsprong. De wereld is sinds 1970 sterk veranderd. De landbouw is niet langer primair gericht op groei. De samenleving is zich meer en meer bewust geworden van haar omgeving en wil graag dat de zorg voor het milieu en dierenwelzijn ook tot uiting komt in een meer duurzame landbouw en in de producten in de winkel. In het laatste hoofdstuk zal blijken dat Wageningen UR zich met het oog op de wereldvoedselproblematiek geheel richt op het vergroten van de voedselproductie, maar dan met veel minder grondstoffen en hulpbronnen, en dat dit alles in Flevoland te zien zal zijn.